

OSMANLI-YUNAN KRİZİ VE 1869 PARİS KONFERANSI

Hayrettin PINAR

Özet:1866 yılında çıkan Girit İsyanı, 19. yüzyıl Osmanlı tarihinin en önemli olayları arasında yer alır. İsyan başladığı andan itibaren özellikle Yunanistan, kendisini hayata bağlayan temel felsefe olan *Megali İdea*'nın etkisiyle adadaki Rumların isyanı sürdürmesi için askerî ve mali bütün yardımları sunar. Osmanlı Devleti, Mora'dan gelen yardımlardan ötürü adadaki ayaklanmayı tamamen kontrol altına alamaz. Yunanistan'ın, Girit'teki isyana sunduğu desteğe son vermek amacıyla Babiali, 1868 yılının sonlarında etkili bir diplomatik hamle yapar. Babiali'nin, Yunanistan'a verdiği ültimatomla iki ülke arasında uzun süreden beri devam eden gerilim, ciddi bir krizle sonuçlanır. Avrupa devletlerinin müdahalesi ile sorunun uluslararası bir konferansta çözülmesi kararlaştırılır. 1869 yılında Paris'te toplanan konferans, Osmanlı Devleti'nin başarısıyla sonuçlanır. Bütün bu süreç boyunca izlenen yöntem, Osmanlı diplomasisinin 19. yüzyılda eriştiği olgunluğu gösterdiği gibi Osmanlı Devleti'nin hâlâ siyaseti tayin edebilme yeteneğine sahip olduğunu da ispat eder.

Anahtar kelimeler: Girit, 1866 Girit İsyanı, Yunanistan, Osmanlı diplomasisi, Paris Konferansı.

Ottoman-Greek Crisis and Paris Conference of 1869

Abstract: The Cretan Uprising of 1866 was one of the serious problems of the Ottoman Empire in the 19th century. Greece makes every kind of fiscal and military assistance to the rebellious Cretans according with the philosophy of *Megali Idea*. The Ottoman Empire could not have achieved to put an end the rebellion because of this assistance coming from Morea. The Sublime Porte carries out a very effective diplomatic measure through the ends of 1868 to cut down the Greek assistance. The ultimatum of the Sublime Porte, has resulted in a deep crisis between the Ottoman Empire and Greece. After the interference of the European powers the meeting of a conference in which the problem will be discussed is decided. Paris Conference of 1869 ends with the brilliant victory of the Ottoman Empire. The method followed through this crisis proves the maturity of the Ottoman diplomacy in 19th century. It also proves that the Ottoman Empire is still alive enough to draw the policy in 19th century.

Key words: Crete, Cretan Uprising of 1866, Greece, Ottoman Diplomacy, Paris Conference.

Osmanlı-Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı

1866 yılında çıkan Girit İsyanı'nı değerlendirirken Âlî Paşa, “Yunanlılar beyninde *tasavvur-ı azîm* ismiyle müte'arif olan niyet-i fâside-i ma'hûde tarafdârlarına bu kere Girit'in Yunanistan'a ilhâkı sevdâsı müstevlî olmuş olduğu ba'zı karâ'in-i hâliyyeden anlaşılmağa başladı.” diyordu (Muharrerât-ı Resmîyye, s. 3). Dolayısıyla 1830 yılında bağımsız bir devlet şeklinde

örgütlendiği andan itibaren Yunanistan ile birleşme tutkusunun, Osmanlı topraklarında yaşayan Helen unsur için sürekli canlı kalan bir rüya hâline geldiği anlatılmaya çalışılıyordu¹. Ancak Âli Paşa'nın, Girit İsyanı'nı değerlendirirken müracaat ettiği sözcüklere ilham veren motifin, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Helenlerden daha çok bağımsız Yunanistan'ı oluşturan temel duygudan beslendiği gayet açıktır. Bir başka ifade ile 19. yüzyıl boyunca Giritlileri defalarca Osmanlı otoritesine baş kaldırmaya sevk eden espri, bağımsız Yunanistan'ı inşa edenler tarafından kurucu ideoloji olarak dolaşıma sokulan *Megali Idea* kavramı ile ilgilidir.

Yunanistan'ı var eden, bütün Helenlerin tek bayrak altında toplanmasına dönük inanç, özellikle Giritli Rumlar açısından mühim bir motivasyon kaynağı olmuştur. Nitekim 19. yüzyılda sık sık isyan eden Giritliler için “kan damlayan ay yıldız Girit üzerinde dalgalanacaksa, ölüm yeğdir.” (Millas, 2000, s. 304) anlayışı, genel bir siyasi söyleme dönüşmüştür. Giritli Rumların en azından bir bölümünü hayata bağlayan Türk karşıtlığı duygusunu harekete geçiren siyaset biçimi, geniş Yunanistan idealinden fazlasıyla etkilenmiştir. Megali Idea veya geniş Yunanistan hedefi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir hayal ya da söylem olmaktan çıkarılarak genç Yunan Krallığı'nı hayata bağlayan siyaset ve ideoloji hâline getirilmiştir.

14 Ocak 1844 tarihinde dönemin başbakanı Ioannis Kollettes, geniş Yunanistan fikrini ilk defa dile getiriyordu (Millas, 1999, s. 211). Yunan başbakanı, mevcut Yunan Krallığı'nın bütün Yunanistan'ın küçük bir parçası olduğunu ileri sürüyor ve Serez'de, Edirne'de, Trabzon'da, İstanbul'da vb. bölgelerde yaşayan bütün Yunanların aynı çatı altında birleşmesi gerektiğini belirtiyordu (Clogg, 1997, s. 66)². Dolayısıyla bağımsız Yunan Devleti'nin ilanını takip eden ilk yıllardan itibaren Osmanlı topraklarına doğru yayılma hevesi, temel siyasi gündem şeklini almıştı. Nitekim Kollettes'in, Megali Idea kavramını ilk defa dile getirdiği Anayasa Kongresi'ndeki konuşmasından sonra bu ana fikir Yunan

¹ Âli Paşa'nın, isyana son vermek ve yeni bir idari düzenleme yapmak amacıyla Girit'te bulunduğu sırada söyledikleri, yukarıdaki sözlerinin doğruluğunu daha da berrak hâle getiriyor. Âli Paşa, Babiali'ye gönderdiği layihada, “Evvelce dahî iş'âr olduğu vechle Girid ceziresinin ihtilâline sebep müstakil Yunanistan'a iltihâk maddesi olub...” diyordu (Mehmed Hayrullah, 1327, s. 4). Girit İsyanı'nın bastırılması için özellikle Yunanistan'ın adaya yaptığı askerî ve maddi yardımların engellenmesi amacıyla başlatılan deniz ablukasını yöneten Hobart Paşa da isyanın temel amacının Yunanistan ile birleşmek olduğunu tespit eder (Hampden, 2010, s. 206).

² Bu konuda ayrıca bk. Ortaylı, 1986, ss. 168-169; Dakin, 1973, ss. 156-181. Ayrıca Yunanistan'ın varlığını dayandırdığı temel idealin, Osmanlı ve/veya Türk karşıtlığı olduğu hakkında Mustafa Reşid Paşa'nın tespiti için bk. Mehmed Salâhaddin, 1306, ss. 260-265.

Krallığı'na meşruiyet sağlayan siyaset üstü bir *ülküye* dönüşmüştür³. Hatta bu mukaddes hayalin gerçekleşmesine yardımcı olacak her türlü yasal alt yapının hazırlanmasına da dikkat edilmiştir.

1844 yılında hazırlanan ilk anayasanın ardından Yunan Ceza Yasası da kaleme alınmıştır⁴. 1844 tarihli anayasanın ruhunu oluşturan *irredantizm* bir yana ceza yasasının temelini de muhayyel Yunanistan'a kavuşma arzusunun şekillendirdiğini söylemek yanlış sayılmaz. Diğer bir deyişle Osmanlı topraklarını fethetme tutkusunun yeni yasaya yön veren en önemli duygu olduğu dikkati çeker. 19. yüzyıl boyunca Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini tayin eden bu genişleme ya da Osmanlı tabiri ile *eşkıyalık* faaliyeti, söz konusu ceza yasası sayesinde hukuki bir meşruiyet içine alınmıştır. Yunan Ceza Yasası'nın 136. maddesinde, yabancı bir devletin topraklarında silahlı mücadele yürüten Yunanlıların iki yıl hapis ile cezalandırılacağı vurgulanıyordu. Ancak bu cezanın uygulanması son derece kurnazca bir şarta bağlanarak Osmanlı toprakları her türlü silahlı faaliyete açık hâle getiriliyordu. Bu tip eylemleri yapanların cezalandırılabilmesi için faaliyetin yapıldığı devletin ya da hükümetin uluslararası kamuoyu tarafından tanınması gerektiği ilgili maddede belirtiliyordu. Buradaki sınırlar içinde Yunanistan, Girit'i ayrı bir devlet olarak kabul ediyor fakat bu devletin uluslararası tanınmışlığa sahip olmadığını öne sürerek Girit'te silahlı faaliyette bulunan vatandaşlarına herhangi bir ceza uygulamıyordu⁵. Kısacası 1866 yılında başlayan Girit İsyanı'nın ilk günlerinden itibaren Yunanistan, maddi olarak destek verdiği gibi devlet eliyle örgütlediği birliklerle adadaki isyancılara silahlı katkı da sağlıyordu. Yunanistan'ın verdiği yardımlar ise Osmanlı idaresinin Girit

³ Yunanlıların, Osmanlı/Türk karşıtlığı ya da Osmanlı topraklarına yayılma arzusunun resmî politika hâline getirildiği ve her türlü siyasi ayrışmanın ötesine geçtiğinin Osmanlı devlet adamı da farkındadır. Nitekim Babiali, 1847 yılında şu tespiti yapmıştır: “Fırka-i Yunaniyye bahsine gelince bunların her birinin re’isi bulunan adamların mesâlih-i dâhiliyyede efkârları yek-diğere mübâyin ise de Devlet-i Aliyye hakkında mülâhaza ve mütâla’a ve niyet ve emniyyeleri müttehid ve muvâfık olduğu cümlelerin ma’lûmudur”. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İ. MTZ. 01, 5/99, Ek 3.

⁴ Ariel Salzman, Yunan bağımsızlığını ve anayasasını değerlendirirken şu sözcüklere müracaat eder: “1820’lerdeki Yunan ayaklanması Mora’ya bağımsızlığını kazandırmıştı kazandırmamasına fakat Yunanlılar Müslüman bir hükümlükten kurtulmalarına yardım ettikten sonra sırtlarına Bavyeralı bir monark ile eyer vurup, yeni ulusu Avrupa’nın özel yatırımları açısından güvenli bir yer hâline getiren bir anayasa yapan Batılı güçlere bu yardımlarının bedelini ödeyecekti.” (Salzman, 2011, s. 21). Yunanistan'ın, kurulduğu andan itibaren Avrupa devletlerinin stratejisinin bir parçası olması hakkında bk. Jusdanis, 1998, s. 62.

⁵ Yunan Ceza Yasası'nın ilgili maddesi ve bu madde sayesinde Yunan Devleti'nin, Girit İsyanı sırasında izlediği siyasetin değerlendirilmesi için bk. Robson, 1960, s. 40. National Archives (NA.) Foreign Office (FO.) 881 / 1635, No. 175A, 20 Aralık 1869.

İsyanı'nı tamamen bitirmeye dönük çabalarının sonuçsuz kalmasına sebep olmaktadır. Nitekim isyanın başladığı ilk günlerde yaşanan kısa tereddüdün ardından Babıali, son derece kararlı şekilde isyana müdahale etmiş ve adada nispeten asayiş sağlamıştı. Ancak Mora'dan gönderilen aralıksız maddi ve askerî destek sayesinde Girit'teki ayaklanma tamamen tasfiye edilememiştir.

Yunanistan'ın, devlet eliyle organize ettiği askerî yardımlar isyanın uzamasına sebep olurken Babıali'nin, adada kurmaya çalıştığı asayişin ve yeni yönetimin de sürekli biçimde tehdit altında kalmasına yol açmıştır. Nihayet Babıali, Yunanistan'ın aralıksız şekilde sürdürdüğü ve Giritli isyancıları teşvik ettiği yardımları engellemek amacıyla 1868 yılının sonlarında son derece kararlı bir diplomatik girişim başlatır. Yunan Devleti, iyi komşu olmak ve uluslararası yükümlülüklere uymakla çete faaliyetlerine devam etmek arasında tercih yapmaya zorlanacaktır. Böylece Osmanlı yönetimi, isyanın başından itibaren Yunanistan'ın sağladığı askerî katkıya son vermek amacıyla diplomasiyi gündeme alır. 19. yüzyıl boyunca yaşanan pek çok sorunda tesadüf edilen genel tedirginliğin aksine Babıali, Yunanistan ile yaşadığı bu son kriz sırasında neredeyse bütün siyasete hâkim bir konuma yükselecektir. Başlattığı yeni diplomatik manevranın sonuç vermesi için Osmanlı idaresi ustaca bir çizgide seyrederek hem Yunanistan'ın hem de Avrupa devletlerinin muhtemel iddialarını tasfiye etmeyi başaracaktır.

1868 yılının sonlarında verilen ultiमतomla yepyeni bir aşamaya sıçrayan Osmanlı-Yunan krizi, Avrupa devletlerinin müdahalesi ile tipik bir 19. yüzyıl Osmanlı hikâyesine dönüşür. 19. yüzyılda yaşanan hemen bütün sorunlar gibi Osmanlı-Yunan gerginliği de Avrupa devletlerinin temel gündem maddesi hâline gelmekten kurtulamaz. Nitekim Babıali'nin, Girit İsyanı'nın başından itibaren izlediği sakin siyaseti terk ederek tamamen kendi inisiyatifi ile kaleme aldığı ultiमतom, Avrupa müdahalesini de *doğal* olarak davet eder.

Hariciye Nezareti tarafından kaleme alınan ve aşağıda görüleceği gibi beş maddeden oluşan ultiमतomun yarattığı telaş, özellikle İngiltere ve Fransa'nın soruna daha ciddi şekilde müdahale etmesiyle sonuçlanır. Osmanlı yönetiminin bütün çareleri tükettikten sonra üst perdeden başlattığı yeni girişim hayli etkili olacak ve Avrupa devletlerini büyük bir kaygıya sevk edecektir. Nitekim bütün Avrupa devletleri ortak sayılabilecek şekilde muhtemel bir Osmanlı-Yunan Savaşı'nın Avrupa siyasetinde yaratacağı kaosu engellemek amacıyla çözüm arayışına gireceklerdir. Bu arayışın doğal sonucu ise Osmanlı diplomasisinin 19. yüzyıl boyunca geliştirdiği temel ilkelere biri olan uluslararası konferans korkusunun yeniden harekete geçirilmesi olacaktır. Bir başka deyişle Osmanlı yönetiminin kaleme aldığı son derece ağır ultiमतomun, Avrupa dengesini etkilemesinden endişe eden devletler, sorunun çözümü için bir konferans toplanmasını teklif edeceklerdir.

Osmanlı diplomatlarının ve siyaset adamlarının 19. yüzyıldaki en önemli korkularının başında devleti ilgilendiren sorunların uluslararası nitelik kazanma tehlikesinin geldiği hatırlandığında Avrupa devletlerinin konferans teklifi hayli büyük bir şüpheyne sebep olur. Zira Avrupa müdahalesinin gündeme gelmesi, inisiyatifin tamamen kaybedilmesi anlamına gelebilir. Bu refleksin yarattığı kaygı ile Prusya'nın, Paris'te bir konferans toplanması ve Osmanlı-Yunan gerginliğinin sona erdirilmesi önerisi büyük şüphe ile karşılanacaktır. Ancak 19. yüzyılda örneğine sıkça rastlanan ve genel olarak Osmanlı Devleti'nin tezlerinden geri adım atmasıyla sonuçlanan diğer toplantıların aksine 1869 Paris Konferansı, Osmanlı diplomasi repertuarına bir başarı öyküsü olarak kaydedilecektir.

Osmanlı devlet adamı, sahip olduğu tarihsel tecrübe ve birikimden ötürü 1869 Paris Konferansı'na büyük bir titizlikle hazırlanacaktır. Konferansın öncesinde ve sonrasında sergilenen diplomasi, 19. yüzyılda Osmanlı diplomasi geleneğinin eriştiği olgunluk ve yeteneğin açıkça tespit edilmesine yardımcı olacaktır. Benzer şekilde konferansın dayandığı temel hukuki çerçeve olan Paris Antlaşması (1856)'nin yarattığı siyasi yapının Osmanlı diplomasisine sunduğu avantajlar da açıkça görülecektir. Ayrıca Paris Antlaşması'nın yarattığı statükoyu sürekli şekilde vurgulayan Osmanlı devlet adamının, bir diplomasi geleneği olarak imzalanan anlaşmalara bağlılık ilkesini kıskançlıkla savunduğu izlenecektir.

Krizin Yarattığı Fırsat ve Başarılı Bir Diplomasi Öyküsü

Girit'in, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimini meşgul eden en önemli bölgelerden biri olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Osmanlı Devleti'nden koparak Yunanistan ile birleşme arzusunun sık sık ayaklanmalara sebep olduğu görülür. Nitekim adanın Osmanlı hâkimiyetinden tamamen kopuşuna giden süreci hazırlayan 1896 yılındaki büyük ayaklanmadan önce gerçekleştirilen 1866 isyanı oldukça etkili olmuştur. İsyanın başında gösterilen kısmi beceriksizliğin ardından Babıali, son derece kararlı adımlar atmış ve Âlî Paşa'nın adaya giderek soruna yerinde müdahale etmesi, ayaklanmanın nispeten çözülmesi için gerekli zemini yaratmıştır.

Âlî Paşa'yı, adaya giderek isyanı kontrol altına almaya ve asayışı yeniden kurmaya mecbur eden gerçeğin 19.yüzyıl Osmanlı siyaseti ile yakından ilgili olduğu görülür. Avrupa'dan gelebilecek ve isyanı daha da içinden çıkılmaz hâle getirecek bir müdahalenin engellenmesi için Babıali kendi inisiyatifi ile birtakım önlemler almak zorundadır⁶. Kaldı ki isyanın başladığı ilk günlerde özellikle Fransa ve Rusya, sorunu uluslararası siyasetin gündemine yerleştirmek için hayli büyük çaba gösterir. Fransa, adaya Avrupa müdahalesini savunurken

⁶ BOA, İrade / Girit, 253, 15 Şevval 1283/20 Şubat 1867.

son derece *masum* bir gerekçe ile hareket ettiğini anlatmaya çalışır. Fransa'nın amacı, isyanın uzamasından ötürü halkın çektiği sıkıntıları hafifletmektir⁷. Ancak Fransa'nın, iyi niyetli ve insani gibi görünen teklifinin ikna edici olmadığı gayet açıktır. Çünkü Fransa Girit İsyanı'nı haklı bulduğunu gayet kesin cümlelerle dile getirmiştir. III. Napoleon, ülkesinin Girit isyanına sunduğu desteği açıklarken Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı günlere atıfta bulunur. İmparator, Yunan bağımsızlığı sırasında Girit'in de aktif rol oynadığını ancak o zamanki siyasi konjonktürün dayatması ile adanın Osmanlı yönetimine şartlı olarak terk edildiğini öne sürer. Fakat Osmanlı yönetimi adada gerekli olan reformları gerçekleştirmediği için III. Napoleon'a göre Girit halkının isyan etmesi de meşru hâle gelmiştir⁸. Dolayısıyla Fransa'nın, hangi kamufraj altında olursa olsun Girit'e müdahale edilmesine dönük hiçbir önerisine olumlu yaklaşılması mümkün değildir.

Fransa'nın isyana Avrupa devletlerini dâhil etmeye yönelik siyaseti, Rusya tarafından da desteklenir⁹. Hatta Rusya'nın İstanbul'daki elçisi İgnatyef, daha da ileri giderek Girit'in, Yunanistan'a bağlanması ya da özerk bir idare hâline getirilmesi gerektiğini açıkça dile getirecektir (Sumner, 1933a, s. 345). İgnatyef'in, Babiali üzerinde yaratmaya çalıştığı baskı bir yana Rusya, Girit İsyanı'na aktif olarak katkı oluşturmayı da ihmal etmez. Adadaki Rusya konsolosluğunda kâtiplik görevini yürüten ünlü Rus yazar Konstantin Leontiev'in hayli etkin bir organizasyon kurduğu anlaşılmaktadır. Leontiev, isyan eden Giritlilere maddi olarak yardım ettiği gibi isyanın adadaki bütün Rum tebaa tarafından desteklenmesi için de büyük çaba harcar (Leontiev, 1969, ss. 162-163, 175). Kısacası Rusya, isyan boyunca geleneksel politikasında herhangi bir değişiklik yapmadan Osmanlı topraklarının istikrarsızlaştırılmasına özellikle dikkat eder.

Girit İsyanı sırasında Rusya'nın takip ettiği aktif siyaset, Fransa'nın politikasını da etkilemiştir. İsyana müdahaleyi insani amaçlarla açıklamaya çalışan Fransa, Rusya'nın önerisine sempati ile yaklaştığını ifade etmekte herhangi bir sakınca görmez ve Girit'in, Yunanistan'a bağlanması teklifini destekler. Ancak her iki ülke de bu önerinin Osmanlı devlet adamı ve kamuoyunda yaratacağı tepkiden endişe ederek Girit'in, Mısır idaresinin kontrolüne bırakılmasını önerirler. Hatta Fransa Hariciye Nazırı Moustiér, gayet açık şekilde, adanın Mısır'a bağlanmasıyla isyanın tamamen tasfiye edilebileceğini bile öne sürer¹⁰.

⁷ BOA. İrade / Girit, 262, 17 C. Evvel 1283/27 Eylül 1866.

⁸ BOA, İrade / Girit, 261, 8 C. Evvel 1283 /18 Eylül 1866.

⁹ BOA. İrade / Girit, 273, 12 C. Evvel 1284/11 Eylül 1867.

¹⁰ NA. FO. 78 / 1957, 29 Ocak 1867. Öte yandan Hıdiv İsmail'in de Girit'in, Mısır'a bağlanması hakkındaki ihtirası uzun zamandan beri bilinmektedir. NA. FO. 78 / 1957, 29 Ocak 1867; NA. FO. 78 / 1958, 6 Şubat 1867.

Rusya'nın isyan boyunca ve Fransa'nın isyanın ilk günlerinde sergilediği Osmanlı karşıtı uzlaşma, Avrupa siyasetinde de derin bir etki bırakmıştır. İki ülke arasında kurulan koalisyonun gücü, öylesine belirleyici olmuştur ki 19. yüzyılda genel olarak Osmanlı bütünlüğünü savunan İngiliz siyasetinde bile *kısmi* bir kafa karışıklığına yol açmıştır. İngiliz siyasetindeki karmaşık görüntü o kadar açıktır ki İstanbul'daki elçi Lyons ile Londra'daki Başbakan Derby, neredeyse tamamen farklı bir politika izlerler. Lyons, Fransa ve Rusya'nın; Girit'in, Yunanistan'a bağlanması için yaptığı baskının ardından Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmanın artık imkânsız olduğuna inanmaktadır. Hatta elçi bir adım daha ileri giderek Paris Antlaşması (1856) ile yaratılan uluslararası statükoda ısrar etmenin *zamanın ruhu* ile uyuşmadığını vurgulamakta da herhangi bir sakınca görmez¹¹.

Lyons, 19. yüzyılın ilk yarısında oluşturulan ve Osmanlı bütünlüğü hakkındaki kıskançlık üzerine inşa edilen konvansiyonel İngiliz siyasetinin gözden geçirilmesi gerektiğini savunmaktadır. İngiliz temsilcinin tavsiye ettiği politika değişikliğine benzer önerilerin Londra'da da siyasi gündem hâline getirilmeye çalışıldığı görülür. Lordlar Kamarası üyelerinden Lord Aragil, açıkça Giritli isyancılar ve Yunanistan lehine bir konuşma yaparak İngiltere'nin adaya müdahale etmesi gerektiğini öne sürer¹². Ancak İngiliz Başbakanı Lord Derby, bu konuşmalara hiçbir alternatif yoruma izin vermeyecek açıklıkla itiraz eder ve "umûr-ı Devlet-i Aliyye'ye müdâhale istiklâlîne muzır olur." der¹³.

İngiliz Başbakanı sorunun Osmanlı'yı ilgilendiren bir iç mesele olduğunu söyleyerek Fransa ve Rusya'nın müdahale projesini kibarca gündem dışına iter. Derby'nin cevabı aynı zamanda Paris Antlaşması ile kurulan sistemin gözden geçirilmesi gerektiğini öne süren İstanbul'daki elçisine de açık bir cevap olmalıdır. Nitekim Derby'nin herhangi bir yanlısı yoruma izin vermeyecek şekilde siyasi tercihini berrak hâle getirmesinden hemen sonra İstanbul'daki elçi Lyons da fikir değiştirmek zorunda kalır. Elçi, İngiltere'nin, isyanın başından itibaren izlediği siyasetin değişmediği ve bu konuda Babıali'yi rahatsız edecek hiçbir eylemde bulunmamaya dönük kararlılığının devam ettiğini açıklar¹⁴.

¹¹ NA. FO. 78 / 1958, 26 Şubat 1867.

¹² BOA, İrade / Girit, 256, 3 Zilkâde 1283 / 9 Mart 1867.

¹³ BOA, İrade / Girit, 256, 3 Zilkâde 1283 / 9 Mart 1867. İngiltere'nin, Osmanlı yanlısı siyasetinin isyanın başından itibaren sabit bir hâle geldiği ve değişmediği gayet açıktır. Nitekim Fransa'nın, adayı Avrupa devletlerinden oluşacak bir komisyonun denetimine açmaya dönük girişimlerinin başarıya ulaşmaması da İngiltere'nin sergilediği politika ile yakından ilgilidir. İngilizler adanın Avrupa denetim ve gözetimine açılması yolundaki Fransız önerilerine daima karşı çıkmıştır. BOA, İrade / Girit, 273, 12 C. Evvel 1284 / 11 Eylül 1867.

¹⁴ NA. FO. 78 / 1960, 16 Nisan 1867.

Böylece Londra ile İstanbul arasındaki görüş ayrılığı Derby'nin uyarısı ile çözüme kavuşturulur. Ancak İngiltere'nin siyasetindeki Osmanlı yanlısı kararlılık özellikle Babıali'nin, isyan ile daha yakından ilgilenmesi ve manevra alanının genişlemesine yardım eden daha hayati bir sonuca yol açmıştır. İngiltere'nin, isyanı Osmanlı'nın bir iç meselesi olarak ilan etmesi ile Fransa da kısa süre içinde politika değiştirmek zorunda kalır. Bir başka ifade ile Avrupa siyasetindeki liberal blokun iki önemli üyesinden biri olan Fransa isyanın başında teslim olduğu Rus söylemini terk ederek Girit'in, Yunanistan'a bağlanmasına dönük iddiasından vazgeçer¹⁵. Kısa süre sonra Fransa bir adım daha atar ve Osmanlı-Yunan gerilimini tartışmak üzere gizli oturumla toplanan parlamentodan Osmanlı Devleti'ni destekleme kararı çıkar¹⁶.

İngiltere'nin, en baştan itibaren sergilediği kararlı tavır, Fransa'yı nihai olarak Osmanlı yanlısı bir çizgiye mecbur ettiği gibi kıtadaki diğer devletlerin siyasetlerini de etkiler. İsyanın ilk günlerinde Babıali'nin yaşadığı kararsızlıktan ötürü Yunan yanlısı bir çizgiye hapsolan İtalya da tıpkı Fransa gibi Osmanlı bütünlüğünden asla vazgeçilemeyeceğini söylemek zorunda kalır¹⁷. İtalya'nın ardından Avusturya da Metternich döneminde oluşturulan geleneksel siyasetini hatırlayarak isyana müdahale etmemekte kararlı olduğunu ifade eder¹⁸. Hatta Avusturya biraz daha ileri giderek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit edecek her türlü eyleme şiddetle karşı çıkacağını da ilan eder¹⁹. Böylece isyanın başında Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu koalisyonun hâkim olduğu siyasi manzara zaman içinde değişir ve Osmanlı diplomatına daha verimli imkânlar sunan yeni bir iklim ortaya çıkar.

İngiltere'nin, isyanın başından sonuna kadar izlediği ve Osmanlı devlet adamına güven veren ilkeli politikanın yarattığı avantaj bir yana Avrupa devletlerinin söylemlerini değişime zorlayan temel gerçek mutlaka hatırlanmalıdır. İsyanın

¹⁵ BOA, İrade / Girit, 292, 14 Şaban 1284 / 11 Aralık 1867.

¹⁶ BOA, İrade / Girit, 300, 21 Şubat 1868.

¹⁷ BOA, İrade / Girit, 280, 15 Ağustos 1867.

¹⁸ BOA, HR. SYS. 157 / 35, 26 Mart 1868. Metternich, bağımsız Yunanistan'ın doğuşunu hazırlayan her iki isyanı da şiddetle kınamış ve Avrupa barışına yönelik bir darbe olarak değerlendirmiştir. Hatta Yunanistan'ın bağımsızlık için ayaklanmasına karşı öyle ilgisizdir ki Osmanlı Devleti'nin, bu ayaklanmayı bastırmak için aldığı tedbirlere sonuna kadar destek verir. Zira Metternich, *Yunanistan'da isyan eden birkaç bin asinin asılması, kazığa geçirilmesi ya da boğazının kesilmesinin* Avrupa'yı ilgilendirmedigine inanır (Sauvigny, 1962, s. 251). Nihayet Navarin baskını ile Osmanlı donanmasının yok edilmesi ve bağımsız Yunanistan'ın kurulması Metternich'e göre medeniyetin sonu ve gücün prensiplere galip gelmesini ifade eder (Viereck, 2005, s. 85).

¹⁹ BOA, HR. SYS. 210 / 40, 3 Temmuz 1869.

başından itibaren özellikle Âlî Paşa'nın katkıları ile oluşturulan siyaset ve diplomasi iki ana ilke üzerine inşa edilir. Âlî Paşa, Fransa ve Rusya'nın, Girit'in Yunanistan'a bağlanması ya da hiç değilse adanın özerk bir yönetime kavuşturulması hakkındaki baskılarına karşı çıkarken Girit'in organizasyonuna atıfta bulunur. Paşa,

cezîre-i mezkûre Devlet-i Aliyye'nin taht-ı tasarrufuna girdiği tarihten beri hiçbir zamânda Saltanat-ı Seniyye'ye karşı politikaca bir mevkı'-i mümtâz ve müstesnâda bulunmayarak ez-her cihet eyâlât-ı sâ'ire-i şâhâneye benzetilmiş ve külliyyen onlar hakkında cârî olan kavânîn ve nizâmâtla idâre olunmuştur der (Muharrerât-ı Resmîyye, s. 12)²⁰.

Âlî Paşa'nın başlangıç noktası olarak tespit ettiği bu kayıt aslında son derece bilinçli bir tercih yapıldığını göstermektedir. Âlî Paşa, Girit'in, Osmanlı Devleti'nin idari organizasyonu içindeki yerini açıklarken özellikle Rusya'nın, isyanın başından itibaren dile getirdiği bir iddiayı tartışma dışına itmeye çalışmaktadır. Rusya, Mehmed Ali Paşa isyanlarından sonra Mısır'ın kavuştuğu özerk pozisyonu anımsatarak Girit'e de benzer bir statünün verilmesi gerektiğini savunur (Sumner, 1933a, s. 345). Dolayısıyla Âlî Paşa, fethedildiği andan itibaren Girit'in, doğrudan merkezî otoritenin kontrolü altına alındığını ve bu durumun hiç değişmediğini belirterek Rusya'nın iddialarına cevap vermektedir. Rusya'nın taleplerine yanıt olması amacıyla seçilen cümleler, Girit'in özerk hâle getirilmesi konusunda Rusya kadar ısrarcı olan Fransa'ya da manidar bir göndermedir. Âlî Paşa, Girit'in merkezî idare ile olan ilişkisini fethedildiği günlere referans ederek açıklamakla hukuki bir hat çizmiş olur. Ancak Osmanlı Devleti'nin idari organizasyonuna dayanarak oluşturulan bu meşru izahın daha güçlü ve ikna edici hâle gelebilmesi, Avrupa devletlerinin göstereceği ilgiye bağlıdır. Kısacası 19. yüzyıl Osmanlı tarihinin Avrupa devletlerinin refakatinde yaşandığı hatırlandığında iç hukuku yardımı çağırarak yapılan açıklamaların uluslararası hukukla daha sağlam hâle getirilmesi kaçınılmazdır. Böylece Osmanlı yönetimi, siyasi alanın yanı sıra diplomatik alanı da her türlü itiraza cevap verecek şekilde güçlü bir meşruiyet çerçevesine hapsetmeyi dener.

²⁰ Âlî Paşa, bir yandan Girit'in, Osmanlı idari sistemi içindeki yerini ifade ederken diğer taraftan Yunanların bütün iddialarını dayandırdıkları temel zemin olan milliyetçilik fikrini de tasfiye etmeye çalışır. Bu iddiasını sağlamlaştırmak amacıyla dil konusunu gündeme getirir. Âlî Paşa'ya göre Yunanlar ile Giritli Rumların aynı dili konuştukları söylenemez. Paşa, Girit'te yaşayan Müslümanlar ile Hristiyanların, Türkçe ile Rumcanın karışımı olan ortak bir dil geliştirdiklerini öne sürer. Dolayısıyla dil birliği olmayan iki unsurun aynı çatı altında birleşmesi de Âlî Paşa için imkânsızdır (Lacour, 1326, s. 54-55). Ayrıca Girit'te yaratılan ortak kültür ve gelenek çevresi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Adıyeye, 2003, s. 17-25.

Babıali, Girit'te kurulması istenen özerk yapıya dönük iddiaları iç hukuka atıfta bulunarak tasfiye etmeye çalışırken aynı zamanda uluslararası anlaşmaların yarattığı statükoya da asıl kaynak olarak bağlı kalmaya özen gösterir. Yunanistan'ın kuruluş metni olarak nitelenebilecek Londra Protokolleri'ne müracaat edilerek söz konusu belgelerde Girit'in, Yunanistan ile bağı hakkında hiçbir cümlenin yer almadığına işaret edilir (Muharrerât-ı Resmîyye, s. 12). Böylece Girit'te yaratılması düşünülen özerk yapının herhangi bir tarihî geçerliliği olmadığı anlatıldığı gibi Yunanistan'ın, Girit'e dönük iddiaları da tartışma dışına itilmeye çalışılır. Bu kanıt aynı zamanda Girit İsyanı'nı, Yunan bağımsızlığı ile ilişkili hâle getirmeye çalışan III. Napoleon'a da tarihî ve hukuki bir hatırlatma olmalıdır. Ancak Osmanlı yönetimi, Londra Protokolleri'nin kısmen daha uzak geçmişte kalmasından ötürü ikna edici olmayabileceğini düşünerek yeni ve daha etkileyici bir belgeye atıfta bulunur. Osmanlı yönetimi, Saltanat-ı Seniyye'nin hukûk-ı düveliyyesine esâs olan Paris Mu'âhedisi'ne göre hareket ettiğini vurgular (Muharrerât-ı Resmîyye, s. 11; Davison, 1973, s. 586). Babıali, söz konusu anlaşmayı başvuru kaynağı hâline getirdikten sonra anlaşmanın dokuzuncu maddesine göre Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın iç işlerine hiçbir şekilde müdahale edemeyeceğini vurgular (Muharrerât-ı Resmîyye, s. 12).

Paris Antlaşması'nın, en yakın ve en sağlam hareket noktası olarak kayıt altına alınmasıyla aslında Osmanlı diplomasisinin son derece güçlü bir zemine dayandığı anlatılmaktadır. Diğer bir deyişle Paris Antlaşması ile yaratılan ve Osmanlı Devleti'nin de dahil edildiği yeni Avrupa sistemi tartışmanın merkezine yerleştirilir²¹. Kısacası Avrupa devletleri, Avrupa Uyumu'nun temel parçalarından biri olan Osmanlı Devleti ile Giritli isyancılar ya da onların esas destekçisi konumundaki Yunanistan arasında tercih yapmaya zorlanır. Paris Antlaşması ile kurulan hukukî ve siyasî yapının Osmanlı dış ilişkilerini belirleyen temel eksen olduğunun belirtilmesinden sonra yeni bir parantez daha açılarak Osmanlı diplomasisine yön veren bir başka ilke daha açıklanır. Âlî Paşa, *Devlet-i Aliyye'nin mu'âmelât-ı hâriciyyesinde... düvel-i mütehabbe ile mün'akid olan mu'âhedât'a* uygun hareket etmenin vazgeçilmez şartlar arasında yer aldığını vurgular (Muharrerât-ı Nâdire, c. V, s. 216).

Paşa'nın tespiti, Paris Antlaşması'nın Osmanlı diplomasisinin ana kaynağı olduğuna dönük açıklama ile yan yana getirildiğinde açık şekilde Avrupa devletlerine söz konusu anlaşmanın ihlal edilmesinin yaratacağı tehlikeler hatırlatılmış olur. Dolayısıyla isyanın başından itibaren Giritli isyancılara ya da Yunanistan'a destek veren devletlere Avrupa Uyumu'nun dayandığı sözleşmeyi tehlikeye atma ihtimalinin yaratacağı sakıncalar anımsatılır. Ancak anlaşmalara

²¹ Paris Antlaşması'ndan sonra kurulan Avrupa sisteminin değerlendirilmesi için bk. Mosse, 1961, s. 164-190; Mosse, 1963.

bağlılık prensibi Osmanlı diplomasisini tayin eden önemli bir birikim olarak kayıt altına alındıktan sonra yeni bir ilke ile asıl muhatap olunan ülke işaret edilir. Âlî Paşa, Osmanlı dış politikasını hayata bağlayan ikinci önemli maddeyi “câri olan münâsebât-ı dostiyyenin icâb ettiği mürâ‘at kaziyesine” saygı duymak olarak tayin eder (Muharrerât-ı Nâdire, c. V, s. 216)²². Böylece Paris Antlaşması’na yapılan atıfla Girit İsyanı boyunca Yunan yanlısı bir söyleme hapsolan devletlere kendi yarattıkları statükonun hukuki kaynakları anımsatılır. Öte yandan dost devlet olmanın gerektirdiği kurallara uymaya davet edilerek Yunanistan’ın, Girit İsyanı’na verdiği desteğin açık bir ihlal olduğu izah edilir.

Girit İsyanı’nın başından itibaren neredeyse hiç değişmeden sürdürülen ve bu iki temel üzerine inşa edilen Osmanlı diplomasisi, sorunun hem Osmanlı hem de Avrupa gündemine tamamen hâkim olduğu 1868 yılının sonlarında esas başvuru kaynağı hâline gelecektir. Diğer bir deyişle Babıali’nin oluşturduğu ilkeler bütünü Avrupa devletlerinin diplomatik yaklaşımlarını da belirleyecektir. Kısacası Avrupa devletlerinin siyasetlerini etkileyen İngiliz desteği kadar Osmanlı yönetiminin ilkelerinden taviz vermeyen çizgisi de son aşamada neredeyse bütün Avrupa’yı, Osmanlı yanlısı bir tutuma mecbur etmiştir. Ancak Osmanlı diplomasisinin ruhunu oluşturan bu iki ilkeden özellikle ikincisi asıl hareket noktasını oluşturur. Çünkü isyanın daha ilk günlerinden itibaren Osmanlı devlet adamı çözüm için gerekli anahtarları açıkça vurgulamıştır. Nitekim “Yunan eşkiyası durdukça maslahatın bittiğine ecânibi inandırmak kâbil ve mümkün²³ değildir” denilerek Girit’te asayişin yeniden kurulmasının Yunan müdahalesinin engellenmesine bağlı olduğu berrak hâle getirilir.

İsyanın başlamasından kısa süre sonra Yunanistan’ın etkisi hakkında yapılan bu tespit, Babıali’nin siyaset ve diplomasisi hakkında önemli bir ipucu gibi görünmektedir. Yunanistan’ın katkısı devam ettikçe Girit İsyanı’nı sona erdirmenin oldukça zor olduğunu vurgulayarak Babıali, meseleyi Avrupa devletlerinin müdahale sınırları dışına çekmeyi ve iki ülke arasındaki bir sorun şekline dönüştürmeyi planlamaktadır. Nitekim isyanın bastırılması için gösterilen çabaların kısmen başarılı sonuçlar vermesinin ardından Babıali, adadaki asayiş ve kontrolü tamamen sağlamak için Yunanistan’ı doğrudan sorunun merkezine yerleştirir. Babıala, 1868 yılının sonunda Girit İsyanı’nı, bütünüyle siyasi gündem dışına itmek ve soruna kalıcı bir çözüm getirmek amacıyla son hamlesini yapar.

Lyons’un ardından İngiltere’nin İstanbul elçisi olarak tayin edilen Elliot, Yunanistan’ın, gönüllü gruplar oluşturarak Girit İsyanı’na verdiği desteği sürdürmesi hâlinde Babıali’nin, bütün ilişkileri durduracağını ve Yunan

²² Osmanlı diplomasisinin dayandığı ilkeler hakkında ayrıca bk. Davison, 2000, s. 278; Deringil, 1990, s. 59-70.

²³ BOA, İrade / Girit, 248, 12 Ramazan 1283 / 18 Ocak 1867.

uyrukluları sınır dışı edeceğini haber verir²⁴. Babıali'nin uygulamaya koymayı planladığı yeni önlemler oldukça sert gibi görünse de aslında son derece meşru bir birikim üzerine dayandığı gayet açıktır. Yunan hükümeti, Girit'te faaliyette bulunacak gönüllü birliklerinin oluşturulmasını isyan boyunca izleyip müdahale etmediği gibi Yunan ordusunda görevli askerlerin bu birliklere katılmasını da açıkça organize etmiştir²⁵. Dolayısıyla Babıali'nin, uzun süre bekledikten sonra hayata geçirmeyi planladığı yeni politika, Yunanistan'ın, yaklaşık üç yıl boyunca sergilediği saldırgan tavırların sonucudur. Nihayet Elliot'un, telaş içinde Londra'ya gönderdiği bilgidен kısa süre sonra Babıali, Yunanistan ile ilişkileri durduracağını ve Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün Yunanların sınır dışı edileceğini haber verir. Ancak başlangıç olarak seçilen adımın çok katı olduğu gibi bir imaj yaratılmaması amacıyla Babıali, Yunanistan'ın garantörleri olan Fransa, İngiltere ve Rusya ile diplomatik temasın sürdürüleceğini belirtmeyi de ihmal etmez²⁶.

Babıali'nin, son derece kararlı bir adımla başlaması, yukarıda ifade edildiği gibi Girit İsyanı'ndan ötürü Yunanistan ile yaşamakta olduğu sorunda bütün iddialarını meşru bir zemine dayandırdığı inancından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki Babıali'nin, isyanın başından itibaren yeterince sabırlı davrandığı ve artık Yunanistan'ı ikna etmek için uygulayacağı önlemlerin tamamen haklı olduğu genel olarak Avrupa devletleri tarafından da kabul edilir. Hatta İngiltere baştan itibaren oluşturduğu Osmanlı sempatisini daha yüksek bir seviyeye çıkararak Yunanistan'ı neredeyse tamamen terk eder. Elliot, "Osmanlı Devleti'nin hâlâ hayatta olduğunu tüm dünyaya göstermesi için *dördüncü sınıf* bir devleti kendisine saygı duymaya mecbur edecek güçte olduğunu ispatlamasından daha doğal bir şey olamaz." der. İngiliz elçi, Osmanlı *sevgisinin* sınırlarını biraz daha genişleterek diğer devletleri de kibarca uyarır ve Babıali'nin, hedefine ulaşmak

²⁴ NA. FO. 78 / 2024, 25 Kasım 1868.

²⁵ Atina'da görev yapan İngiliz elçi Erskine'nin sözleri bu yorumu şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtıyor. Erskine, Girit İsyanı boyunca oluşturduğu gönüllü birlikleri ile Osmanlı askerini epeyce meşgul eden Petropoulaki'nin, Yunan hükümeti tarafından desteklendiğini hatta bu birliklerin Pire Limanı'ndan Yunan bayrağı çekmiş gemilerle adaya nakledildiklerini belirtir. Ayrıca elçi, Yunan ordusunun üniformasını giymiş pek çok kişinin de bu gruplara katıldığını özellikle vurgular. NA. FO. 881 / 1635, No. 2, 25 Kasım 1868. Elçi, biraz daha ileri giderek Yunan hükümetinin gönüllü birliklere askerî malzeme sağladığı gibi birliklerde görev alan kişilere maaş ödediğini de iddia eder. NA. FO. 881 / 1635, No. 4, 28 Kasım 1868. Hatta elçi, hapishanelerde tutuklu bulunan pek çok askerî mahkûmun, Girit'te görev yapacak gönüllü birliklere katılmaları kaydıyla hükümet tarafından serbest bırakıldığını da öne sürer. NA. FO. 881 / 1635, No. 26, 5 Aralık 1868.

²⁶ NA. FO. 78 / 2024, 5 Aralık 1868.

için Avrupalı devletlerin tarafsız kalmasını beklemesinin de son derece yerinde bir talep olduğunu belirtir²⁷.

İngiltere'nin, isyanın başından itibaren izlediği Osmanlı yanlısı siyaseti biraz daha ileri götürerek tamamen Osmanlı tezlerine bağlanması, aslında Babıali'nin, Yunanistan'a karşı takındığı tavırla yakından ilgilidir. Bir başka ifade ile isyanı bütünüyle sona erdirmenin Yunanistan'ın etkisiz hâle getirilmesine bağlı olduğunu bilen Osmanlı yönetiminin kararlılığı İngiltere'yi de yeni bir aşamaya getirmiştir. Âlî Paşa, son derece açık ve kesin cümlelerle Yunanistan'ın, isyanın devam etmesi için her türlü katkıyı sağladığını vurgular. Dolayısıyla Yunan yardımı devam ettikçe adadaki asayişin sağlanması daima ihtimal dışında kalacaktır²⁸. Nitekim Âlî Paşa'nın, kararlı bir üslupla dile getirdiği ve İngiltere'nin de destek verdiği açıklamalardan kısa süre sonra Babıali, Yunanistan'a beş maddeden oluşan bir ultiमत verir. ultiमतında, a. Gönüllü birliklerinin dağıtılması ve yeni birliklerin oluşumunun engellenmesi, b. Enosis, Girit ve Panhellenion isimli gemilerin silahsızlandırılması veya en azından Yunan limanlarına girişlerinin yasaklanması, c. Evlerine dönmek isteyen Giritli mültecilere zorluk çıkarılmaması, d. Osmanlı vatandaşlarına şiddet uygulayan suçluların cezalandırılması ve kurbanların ailelerine tazminat ödenmesi, e. Yunan hükümetinin, anlaşmalar ve uluslararası hukukun kuralları içinde bir çözüm arayışını kabul etmesi istenir. Ayrıca Yunan hükümetinin belirtilen şartları beş gün içinde kabul ettiğini bildirmemesi hâlinde Osmanlı elçisinin ve konsoloslarının Yunan topraklarını terk edecekleri de vurgulanır²⁹.

Babıali'nin, bir sonraki seçeneğin savaş olduğunu ima eden ultiमतı, hayli derin bir etki bırakmıştır. ultiमत daha kayıt altına alınmadan neredeyse bütün Avrupa devletlerinin, Babıali'nin yapacağı kritik hamleyi tahmin ettikleri ve Yunan hükümetini baskı altına almaya çalıştıkları görülür. İngiltere, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde, Yunan hükümetinin tahrik dolu davranışlarından vazgeçmesi ve bu sorunda tamamen haksız olduğunu kabul etmesi gerektiğini açıklar. İngiltere, öylesine mutlak bir kararlılık sergiler ki

²⁷ NA. FO. 78 / 2024, 1 Aralık 1868.

²⁸ Âlî Paşa, öylesine kararlı bir söylem inşa eder ki İngiliz elçi Elliot'a açık şekilde Girit'e yapılan Yunan yardımının mutlaka engelleneceğini ve Osmanlı ordusunun bunu yapabilecek yetenekte olduğunu ifade eder. Elliot da raporunda hem Yunanistan'dan hem de diğer Avrupa devletlerinden gelen desteğe rağmen isyana son vermeyi nispeten başarabilen Osmanlı askerinin tüm dünyaya gücünü kanıtladığını vurgular. NA. FO. 78 / 2024, 29 Kasım 1868. Elliot'un da tespit ettiği bu istikrarlı çizgi öylesine mutlak bir seviyeye yükselmiştir ki İgnatyef, İngiltere'de Gladstone hükümetinin göreve geldiğini söyleyerek Âlî Paşa'yı, İngiliz desteğinin garanti olmadığı konusunda tehdit etmeye kalkışsa da pek etkili olamaz. NA. FO. 881 / 1635, No. 16, 29 Kasım 1868.

²⁹ BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 4; NA. FO. 78 / 2024, 7 Aralık 1868.

Yunanistan'ın, 19.yüzyıl boyunca sık sık müracaat ettiği Avrupa yardımının bu defa gerçekleşmeyeceği uyarısını da yapar³⁰. Fakat İngiltere'nin sergilediği davranış, Girit İsyanı'nın başından itibaren izlediği politika hatırlandığında aslında sürpriz sayılmaz. Dolayısıyla İngiltere'nin, Yunan hükümetini açıkça tehdit eden üslubunun etkili olmaktan uzak kaldığı söylenebilir. Diğer bir deyişle Babıali'nin, kendi inisiyatifi ile başlattığı yeni girişimin sonuç vermesi özellikle Rusya ve Fransa'nın, tavrı ile yakından ilgilidir.

Babıali'nin, ilan ettiği çizgi öylesine şaşırtıcı olmuştur ki özellikle Fransa, büyük bir telaşa kapılmıştır. Fransız Hariciye Nazırı Moustiér'nin sözleri, ultimatomenin yarattığı endişeyi anlattığı gibi Âli Paşa'nın 19. yüzyıl Osmanlı hatta Avrupa siyasetindeki yerini de açığa çıkarır. Moustiér, Paris'teki İngiliz elçi Lyons'a şunları söyler:

Sizin de bildiğiniz gibi sadrazam Âli Paşa'nın karakteri ortadadır ve kendisi her ne kadar temkinli bir insan olsa da tamamen *Türk* gururu ile doludur. Dolayısıyla aşağılanmaktansa onurlu bir zafer için her türlü sebat ve kararlılığı gösterecek bir kişiliğe sahiptir³¹.

Fransız Hariciye Nazırı'nın, Osmanlı sadrazamı hakkında yaptığı karakter analizi, Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyılda hâlâ siyaset yapma becerisine sahip olduğunu gösteren anlamlı bir örnektir. Moustiér, Babıali'nin, Yunanistan ile diplomatik ilişkilerini durduracağını haber alır almaz harekete geçtiğini açıklar. Nazır, İstanbul'daki temsilcisi Bourée'ye, kendilerine sorulmadan Yunanistan ile ilişkilerin kesilmemesi için baskı yapması talimatını vermiştir. Ancak Âli Paşa, Fransız elçisini herhangi bir yanlış anlamaya izin vermeyecek şekilde cevaplayarak "İki yıldan uzun zamandır can sıkı bu soruna daha fazla tahammül edecek hâlimiz kalmadı. Hiçbir devletin sözünü dinlemeye ya da aracılık yapmasına izin vermeye niyetli değiliz." demiştir³². Bu kararlı üslup öylesine büyük bir yankı bulmuştur ki Moustiér, Paris'teki Yunan elçisi Rangabe'ye, Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'nin isteklerine karşı çıkması hâlinde bütün tehlikelere hazırlıklı olması gerektiğini söylemek zorunda kalmıştır³³.

³⁰ NA. FO. 881 / 1635, No. 7, 7 Aralık 1868.

³¹ NA. FO. 881 / 1635, No. 13, 8 Aralık 1868.

³² NA. FO. 881 / 1635, No. 13, 8 Aralık 1868.

³³ Moustiér, yukarıdaki sözleri Atina'daki elçisi Baron Baude'nin gönderdiği raporlara dayanarak söyler. Fransız Nazır, Yunan elçisine durumun hayli nazik bir aşamaya geldiğini anlatmak için şöyle der: "Baron Baude, tam anlamıyla bir Helen hayranıdır. Eğer bütün şartların Yunanistan aleyhine döndüğüne inanmasaydı bu kadar açık cümleler kurmazdı." NA. FO. 881 / 1635, No. 13, 8 Aralık 1868.

Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşmasını sağlayan üç garantör devletten ikisinin açıkça Osmanlı yanlısı bir söylem inşa etmesinden sonra en önemli aktörlerden biri olan Rusya'nın tavrı belirleyici olacaktır. Rusya'nın, isyan boyunca sergilediği Yunan sempatisinin, Babıali'nin ultiatomundan önce ve sonra değişmeden devam ettiğini söylemek yanlış sayılmaz. Özellikle İstanbul elçisi İgnatyef, Osmanlı yönetimini telaşa sürüklemek için her türlü çabayı gösterir. Rus elçi, Babıali'yi cesur adımlar atmaya iten en ciddi gerçeğin İngiltere'nin desteği olduğunu bilerek İngiliz siyasetindeki muhtemel değişikliği kullanmaya çalışır. İgnatyef, İngiltere'de Gladstone'un seçimleri kazanmasıyla birlikte İngiliz politikasının da renk değiştireceği ve Babıali'nin tüm hesaplarını bu gerçeğe göre yapması gerektiğini söyleyerek kibarca tehdit eder³⁴. Hatta İgnatyef, Babıali üzerinde kurmaya çalıştığı baskıyı daha etkili hâle getirmek için Elliot ile ortak hareket etmeye çalışır ancak İngiliz elçiden beklediği cevabı alamaz³⁵.

İgnatyef'in yaratmaya çalıştığı kafa karışıklığı, Babıali üzerinde olmasa da Yunanistan'da hayli yankı bulmuştur. Yunan hükümeti, Gladstone'un, Helen sempatisine atıfla İngiltere'nin siyasetinin değişeceği ve Osmanlı Devleti'nin geri adım atmak zorunda kalacağına inanmaktadır³⁶. Ancak Yunanistan'ın, İngiltere'den beklediği destek gerçekleşmez. İngiltere bir defa daha hiçbir alternatif yoruma izin vermeyecek biçimde Osmanlı Sultanı'nın haklarını savunmak için izlenen yöntemin doğru olduğunu ve Avrupa'da asayişin bozulması hâlinde bütün sorumluluğun Yunanistan'a ait olacağını ilan eder³⁷.

³⁴ NA. FO. 881 / 1635, No. 16, 29 Kasım 1868.

³⁵ İgnatyef'in ortak hareket edilmesine dönük önerisini Elliot, açık ifadelerle geri çevirir. İngiliz elçi, soruna Yunanistan lehine müdahale etmenin adil bir davranış olmayacağını tekrar eder. İngiliz elçi, Babıali'yi izlediği politikayı değiştirmesi için zorlamaları hâlinde Osmanlı yönetiminin de üç garantör devletten Yunanistan'ı durdurmasını talep edeceğini ve bunu yapmanın da neredeyse imkânsız olduğunu belirtir. NA. FO. 78 / 2024, 5 Aralık 1868.

³⁶ Atina sefiri Fotyadi Bey, İngiltere'de Gladstone'un başbakan ABD'de Ulyses Grant'ın başkan seçilme ihtimalinin Yunan hükümetini ve aşırı milliyetçileri hayli ümitlendirdiğini haber veriyor. BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 6, 25 T. Sâni 1868.

³⁷ NA. FO. 881 / 1635, NO. 33, 15 Aralık 1868. Gladstone hükümetinde Hariciye Nazırı olarak görev yapmaya başlayan isim, İngiltere'de hükümet değişikliği olsa da Yunanistan'ın ümitlerinin anlamsız olduğunu anlatmaktadır. Yeni hükümetin dış işleri, Palmerston ekolünden gelen ve usta bir diplomat olan Lord Clarendon'a emanet edilmiştir. Clarendon, İngiliz hariciyesinde görev aldığı yıllar boyunca Osmanlı bütünlüğünü kiskançlıkla savunan ve Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin, Avrupa Uyumu'nun temel parçalarından birisi hâline gelmesini sağlayan kişidir. Ayrıca Osmanlı temsilcisi olarak Paris Konferansı'na katılan Âli Paşa ile kurduğu yakın dostluk da hatırlanmalıdır (Şeni, 1999, s. 56).

Nitekim İngiltere'nin, bu açık uyarısı ile neredeyse eş zamanlı olarak Rusya'nın da siyasetini gözden geçireceğini ima eden ilk işaretler alınır.

Rusya Hariciye Nazırı Gorçakof, Petersburg'daki Osmanlı elçisi Komnenos Bey'e, Babıali'nin öfkelerini haklı bulduğunu belirtmek zorunda kalır³⁸. Ancak bu itiraf, Rusya'nın geleneksel hâle gelmiş siyasetinin değiştiği anlamına gelmemelidir. Zira Gorçakof, bir yandan Osmanlı Devleti'nin tepkisini meşru sınırlar içinde gördüğünü belirtirken kadim Ortodoks kardeşliğinden asla vazgeçmeyeceğini de gözler önüne serer. Rus Nazır, sorunun en ciddi aşamasının geride kaldığına inanmakta ve Babıali üzerinde uygulanacak baskının sonuç vermesi için Yunan tarafına biraz daha direnmesini tavsiye etmektedir³⁹. Böylece Girit İsyanı'nın başından itibaren Yunanistan'ın izlediği cesur siyasetin ipuçları da açığa çıkmış olur. Kaldı ki Erskine de Yunanistan'ın sahip olduğu cesaretin Rusya'ya duyduğu derin güvenden kaynaklandığını vurgular. Elçi biraz daha ileri giderek Yunan stratejisini de berrak hâle getirir ve Yunanistan'ın, sorunu daha da büyüterek Avrupa gündeminin temel başlığı hâline getirmeyi planladığını ve üç garantör devletin müdahale etmesini beklediğini iddia eder⁴⁰. İngiliz elçinin tespitinin tamamen doğru olduğu Yunan hükümetinin, Osmanlı ultiimatını reddettiğini ilan etmesi ile gün ışığına çıkar⁴¹.

Yunan hükümetinin sergilediği davranışın yalnızca Rus desteğine duyulan güvenle ilgili olduğunu düşünmek yerine bir başka önemli faktörün varlığı da mutlaka akılda tutulmalıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi 19. yüzyıl boyunca Yunan Krallığı'nın, Osmanlı Devleti ile ilişkisini belirleyen refleksin Megali İdea kavramı ile ilgili olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Yunan hükümeti, Rusya dışındaki hemen bütün devletler açıkça Babıali'ye destek sunduğu hâlde direnmeye devam ederek varlığını borçlu olduğu kuruluş felsefesine ihanet etmemeye çalışmaktadır. Aksi takdirde genç krallığın ve Yunan halkının meşruiyet sebebi olan Türk karşıtlığı idealinin iflas etmesi tehlikesi gündeme gelebilir ki böyle bir korku ile yüzleşmek mümkün değildir. Nitekim Yunan Kralı George, ne kendisinin ne de herhangi bir Yunan hükümetinin, Girit'in, Yunanistan'a ilhakı projesinden vazgeçebileceğini açıklar ve hislerini de bütün

³⁸ NA. FO. 881 / 1635, No. 34, 15 Aralık 1868.

³⁹ NA. FO. 881 / 1635, No. 30, 14 Aralık 1868. Gorçakof'un, Petersburg'dan gönderdiği mesajlara İgnatyef'in, İstanbul'daki çabaları eşlik eder. İgnatyef, Osmanlı Devleti'nin fazlasıyla güvendiği İngiliz desteği hakkında kafa karışıklığına yol açmayı dener. Rus elçi, sadrazam Âli Paşa'ya, muhtemel bir Osmanlı-Yunan savaşında İngiltere'nin gerekirse yalnız başına Yunanistan'ı savunacağına dair haberler aldığını söyler. NA. FO. 78 / 2024, 8 Aralık 1868.

⁴⁰ NA. FO. 881 / 1635, No. 49, 9 Aralık 1868.

⁴¹ NA. FO. 78 / 2025, 16 Aralık 1868.

kamuoyu ile paylaşır⁴². Kısacası Yunan siyaset adamı, Babıali'nin isteklerine karşı çıkarken Rusya'ya duyduğu güvenle birlikte Yunan kamuoyunun tepkisini de hesap etmektedir⁴³.

Yunanistan'ın, bir yandan Rusya'nın diplomatik desteğini diğer taraftan kamuoyunun tepkisini akılda tutarak Osmanlı ultiimatını reddetmesi Atina elçisi Fotyadi Bey'in, ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanır⁴⁴. Osmanlı elçisinin Atina'dan ayrılışı, doğal olarak iki ülke arasındaki sorunun içeriğinin ve sınırlarının genişlemesini de beraberinde getirir. Sorunun başından itibaren kısmî ve aktif olmayan tavsiyelerle yetinen Avrupa devletleri, daha açık şekilde konuya dâhil olurlar. Böylece 19. yüzyıl Osmanlı tarihinin temel gerçekleri arasında yer alan Avrupa müdahalesi ile karşı karşıya kalınır. Ancak 19. yüzyıl boyunca genel olarak tesadüf edilen manzaranın aksine bu defa Avrupa devletleri neredeyse tek sesli bir ittifak hâlinde Osmanlı Devleti'nin haklılığını teslim etmektedirler. Bu uzlaşmaya katılmayan tek ülke ise siyasi ve ideolojik sebeplerden ötürü Rusya'dır. Ültimatoma olumsuz cevap verilmesi ve meselenin bir Avrupa sıkıntısına dönüşmesiyle birlikte İngiltere'nin, üç garantör devlet olarak Yunanistan'a baskı yapılması yönündeki teklifine Rusya yüksek sesle itiraz edecektir. Rusya'nın, Londra elçisi Brunnow, bu öneriyi reddederken Türklere duyduğu nefreti dile getirdiği gibi hükümetinin ve Rus kamuoyunun duyguları ile karşılaştırıldığında kendi hislerinin ılımlı sayılabileceğini de hatırlatır⁴⁵.

İngiltere'nin, sorunu bütün Avrupa'nın gündemi hâline getirmek yerine Yunanistan ile garantör devletleri arasındaki bir anlaşmazlığa dönüştürme çabası, Rusya'nın müdahalesi ile engellenir. Ancak Rusya'nın tavrının altında yatan gerçek, ön yargılı bir Helen sempatisinden çok Avrupa sisteminin yeniden inşa edilmesine dönük ümit ile yakından ilgilidir. Nitekim Rusya, garantör devletlerin dayatacağı bir çözüm yerine Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin katılacağı bir konferans ile sorunun tartışmaya açılmasının da

⁴² NA. FO. 881 / 1635, No. 27, 5 Aralık 1868.

⁴³ Erskine, Atina'dan gönderdiği raporda Yunan kamuoyunun Türk nefretini açıkça söylemekten çekinmediği ve halkın Hellenizmin ortak düşmanına karşı seferber edilmesi için hükümete çağrı yapıldığını haber vermektedir. NA. FO. 881 / 1635, No. 49, 9 Aralık 1868.

⁴⁴ Fotyadi Bey, tanınan süre içinde Yunan hükümetinin, Babıali'nin isteklerine olumlu yanıt vermemesi üzerine 17 Aralık 1868 tarihinde Atina'dan ayrılır. NA. FO. 881 / 1635, No. 54, 18 Aralık 1868. Fotyadi Bey'in, Atina'yı terk etmesinden sonra pasaportu iade edilen Yunan elçisi Delyanni de 23 Aralık 1868 günü İstanbul'dan ayrılır. NA. FO. 78 / 2025, 22 Aralık 1868.

⁴⁵ NA. FO. 881 / 1635, No. 58, 18 Aralık 1868.

düşünülebileceğini belirtir⁴⁶. Ancak böyle bir teklifin Rusya tarafından yapılmasının özellikle Babıali'yi rahatsız edeceği tahmin edildiği için bir başka aktör devreye girer. Bismark, sorunun büyük devletlerin katılımı ile gerçekleşecek bir konferansta değerlendirilmesini tavsiye eder⁴⁷. Kıtanın iki otokrat rejimi arasındaki bu *sürpriz* uzlaşmanın altındaki ortak payda, Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Uyumu'nu gözden geçirmektir. Bu gizli/açık planın farkında olan İngiltere, bir konferans toplanması hâlinde bütün Şark Meselesi'nin tartışmaya açılacağı ve Paris Antlaşması ile kurulan düzenin yok edilebileceğini vurgular⁴⁸.

Prusya'nın teklif ettiği ama aslında bir Rus önerisi olduğu açıkça anlaşılan konferans teklifinin İngiltere'yi rahatsız etmesi, Osmanlı-Yunan krizinin Avrupa sistemini ilgilendiren daha büyük bir soruna dönüşme ihtimali ile ilgilidir. Nitekim İngiltere defalarca sorunu daraltarak üç garantör devlet ile Yunanistan arasındaki bir mesele hâline getirmeyi denemiştir de Rusya'nın aksi yöndeki ısrarı ile karşılaşmıştır. Gorçakof açık şekilde yalnızca Yunanistan'a yapılacak bir baskıya asla ortak olmayacaklarını ifade ettiği gibi Yunan anayasası ve ceza kanununa atıfta bulunarak Yunanistan'ın gönüllü birliklerle Girit İsyanı'na müdahale etmesini de meşru hâle getirmeye çalışmıştır⁴⁹. Ancak İngiltere'nin manevra alanını kısıtlayan faktörün yalnızca Rus itirazı olmadığı da açıktır. Çünkü İngiltere dışında kalan ve Paris Antlaşması'nı imzalayan diğer devletler de sorunun Paris'te toplanacak bir konferansa havale edilmesi

⁴⁶ NA. FO. 881 / 1635, No. 61, 19 Aralık 1868.

⁴⁷ NA. FO. 881 / 1635, No. 63, 19 Aralık 1868. Rusya'nın rolünü Osmanlı Devleti'ni endişeye sevk etmemek amacıyla Prusya üstlense de Osmanlı idaresi açısından bu önlem de ikna edici olmaktan uzaktır. Babıali hem konferans sırasında hem de sonrasında Bismark'ın, Rusya yanlısı bir çizgiye hapsedildiğini tespit etmiştir. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 472, 28 K. Sâni 1869. Babıali'nin tespitinin pek yanlış olduğu söylenemez. Konferans bittikten hemen sonra Karadağ, Akdeniz'e çıkacak ve kendisine nefes aldracak bir liman isteğiyle Babıali'ye başvurur. Bu isteğin tamamen Rusya'nın etkisi ile gündeme getirildiği ve Prusya'nın da destek verdiği anlaşılıyor. Osmanlı idaresi bu talebi garip bulduğunu "Karadağ, Osmanlı ülkesinin bir parçasıdır ve bütün Osmanlı limanları kendisine açıktır." diyerek geri çevirir. Bismark da kibarca uyarılarak Rusya lehine davranmaya devam ederse Osmanlı Devleti'nin, kendisi hakkındaki düşüncelerinin değişeceği hatırlatılır. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 479, 18 Şubat 1869. Prusya ile Rusya'nın kurduğu ortaklık karşılıklı ihtiyaca dayanır. Bismark, Alman birliğini tamamlamak için Fransa'ya karşı Rusya'ya muhtaç iken II. Alexander da Paris Antlaşmasını değiştirerek Karadeniz'de yeniden donanma bulundurmak ve güneye doğru ilerlemek için Prusya'nın desteğini arzu etmektedir. Prusya ile Rusya arasındaki bu zorunlu ittifak hakkında bk. Grey, 1971, ss. 302-303.

⁴⁸ NA. FO. 881 / 1635, No. 61, 19 Aralık 1868.

⁴⁹ BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 8, 20 K. Evvel 1868; NA. FO. 881 / 1635, No. 103, 19 Aralık 1868.

seçeneğini daha doğru bulurlar. Diğer devletlerin izlediği yöntem bir yana özellikle Fransa'nın da Osmanlı-Yunan krizinin çözümü için konferansı işaret etmesi, İngiltere'nin tezlerini geri çekmesine sebep olur⁵⁰. Fransa'nın, Prusya-Rusya blokunun siyasetine eklenmesi, İngiltere'yi çaresiz bir pozisyona sürüklemiş gibi görünse de İngilizler, konferansa karşı olduklarını bir defa daha ilan ederler. Fakat bütün Avrupa devletlerinin uzlaştığı bir konuda daha fazla direnmeyeceklerini açıklayarak Paris'te toplanacak konferansın dışında kalmayacaklarını da vurgularlar⁵¹.

İngiltere'nin, konferansa dönük şüpheleri Avrupa'da yeni bir statüko arayışının gündeme gelebileceği endişesinden kaynaklanmakla birlikte bu kaygının Osmanlı diplomasisinin 19. yüzyılda oluşturduğu önemli bir ilke ile çakıştığı da hatırlanmalıdır. Yukarıda vurgulandığı gibi Osmanlı diplomasi geleneğinin 19. yüzyıldaki en önemli reflekslerinin başında iç sorunların uluslararası gündem hâline dönüşmesi tehlikesi gelir. Dolayısıyla İngiltere konferans hakkındaki kuşklarını ifade ederken Osmanlı diplomatına da bu temel korkudan kurtulması için gereken desteği fısıldamaktadır. Bir başka ifade ile İngiltere'nin, Avrupa Uyumunun tartışmaya açılmasından şüphelenmesi, Osmanlı diplomasisinin tezlerinde ısrarcı olmasına yardım eden mühim bir katkıdır. Nitekim İngiltere'nin sağladığı bu avantaja Babıali'nin yeni ve krizi daha da acil hâle getiren açıklaması eşlik eder.

Osmanlı yönetimi, ultiimatının geri çevrilmesinden ve elçisinin Atina'dan ayrılmasından hemen sonra Yunanistan ile bütün diplomatik ilişkileri durdurduğunu ilan ettiği gibi kısa süre içinde Osmanlı topraklarındaki bütün Yunan vatandaşlarının sınır dışı edileceğini ve Osmanlı limanlarının da Yunan gemilerine kapatılacağını duyurur⁵². Böylece Babıali, 19. yüzyıl boyunca Yunanistan ile yaşadığı hemen her krizde müracaat ettiği caydırıcı önlemleri tekrar uygulamaya koymayı denemektedir. Babıali, Yunanistan ile yaşadığı krizin sona ermesi için doğrudan Yunan ticaretini hedef almaktadır. Bu ticari tehdit ile aslında Osmanlı yönetimi iki önemli mesaj vermektedir. Bir yandan Yunanistan'ı köşeye sıkıştırarak sorunu kendi inisiyatifi ile çözmeyi ümit etmektedir diğer taraftan krizi daha da derinleştirerek Avrupa devletlerinin hareket alanını daraltmayı amaçlamaktadır. Hatta kararlılığını daha açık hâle getirmek için yalnızca merkezî otoritenin doğrudan kontrolü altındaki bölgelerde bulunan Yunan uyrukluların değil Mısır, Eflâk-Boğdan ve Sırbistan gibi nispeten özerk bölgelerde yaşayan Yunanların da sınır dışı edileceğini

⁵⁰ NA. FO. 881 / 1635, No. 79, 20 Aralık 1868.

⁵¹ NA. FO. 881 / 1635, No. 79, 20 Aralık 1868.

⁵² BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 9, 25 K. Evvel 1868.

haber verir⁵³. Nitekim bu sert önlemin neredeyse bütün devletleri büyük bir telaşa sevk ettiği ve soruna acilen çözüm bulunması gibi bir mecburiyet ile baş başa bıraktığı görülüyor⁵⁴. Öte yandan Babıali'nin bu önlemi bir şantaj olarak gündeme getirdiği o kadar açıktır ki özellikle İngiltere'nin tavsiyesi ile sınır dışı için tanınan süre uzatıldığı gibi kararın Eflâk-Boğdan ve Sırbistan'da uygulanmayacağı da açıklanır⁵⁵.

Babıali'nin, Yunan vatandaşlarını sınır dışı etme kararını askıya alması aslında bu seçeneği acilen uygulamaya koymayı düşünmediğini gösteriyor. Ancak Babıali'nin bu planı ertelemesi, Yunanistan ile yaşadığı kriz boyunca hiç de alışık olmadığı biçimde Avrupa kamuoyundan kendisine sunulan desteği tehlikeye atmama arzusu ile yakından ilgili olmalıdır. Özellikle İngiliz kamuoyunda Girit İsyanı boyunca Osmanlı Devleti lehine ciddi bir sempati geliştiği görülür⁵⁶. İngiliz Hariciye Nazırı Clarendon, hem Avrupa hem de İngiliz kamuoyundaki bu yakın ilginin devam etmesi için sınır dışı etme kararının gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir⁵⁷. Dolayısıyla Babıali, kısmen geri adım atmış gibi görünse de aslında sahip olduğu pazarlık payını biraz esneterek Avrupa'daki atmosferin daha da güçlenmesine çalışmaktadır. Fakat bu zararsız tavizin herhangi bir yanlış anlamaya sebep olmaması için Yunanistan'ı mağlup etme kararlılığının değişmediği de kibarca anlatılır. Babıali, hedeflerine ulaşmak için savaş dâhil bütün seçenekleri yedekte tuttuğunu kanıtlamak amacıyla Hıdiv İsmail Paşa'dan 20 bin askeri hazırda tutmasını ister⁵⁸. Osmanlı idaresinin attığı bu adımın hayli etkili olduğu Moustiér'nin yerine Hariciye Nazırlığı koltuğuna oturan Lavalette'in telaşa düşmesinden anlaşılıyor. Fransız Nazır, daha fazla beklemeden soruna bir

⁵³ Babıali'nin bu kararının özellikle Mısır'da titiz bir şekilde uygulandığı anlaşılıyor. Hıdiv İsmail, Yunan konsolosu ile bütün ilişkileri durdurduğunu haber vermektedir. BOA. İrade / Dahiliye, 1294 / 101686, Ek 1, 21 K. Evvel 1868. Ayrıca Hıdiv, Süveyş Kanalı'nın inşaatında çalışmak üzere Mısır'da bulunan Yunanların da en kısa zamanda sınır dışı edileceğini açıklar. BOA. İ. MTZ. 05, 21 / 854, Ek 1, 20 K. Sâni 1869.

⁵⁴ NA. FO. 78 / 2025, 22 Aralık 1868.

⁵⁵ NA. FO. 78 / 2025, 22 Aralık 1868; NA. FO. 881 / 1635, No.98, 22 Aralık 1868.

⁵⁶ Aslında İngiliz kamuoyunun Osmanlı yanlısı bir çizgiye gelmesi için Londra sefiri Kostaki Musurus Paşa'nın özel bir çaba harcadığı anlaşılıyor. Mesela, Musurus'un teşviki ile *Pall Mall Gazette*, 1 Nisan 1867 tarihli nüshasında Girit İsyanı'nda, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu haklı pozisyona işaret ediyordu. BOA. HR. SYS. 482 / 1, Ek 11, 4 Nisan 1867. *The Newcastle Daily Journal* ise Osmanlı Devleti'nin, İngiliz ticareti için vazgeçilmez olduğunu vurguluyordu. BOA. HR. SYS. 482 / 1, Ek 9, 4 Nisan 1867.

⁵⁷ NA. FO. 881 / 1635, No. 66, 19 Aralık 1868.

⁵⁸ NA. FO. 881 / 1635, No. 97, 22 Aralık 1868.

çözüm bulunması gerektiğini aksi takdirde içinden çıkılmaz bir krizle karşılaşılacağını ifade eder⁵⁹.

Babıali'nin, bir ultiimatomla başlattığı diplomatik süreci ticari ve askeri önlemlerle takviye etmesi, İngiliz desteği kadar Avrupa ülkelerinden gelen ciddi yardımlara karşın Girit İsyanı'na son verebilme yeteneğinin yarattığı özgüvenle de ilgili olmalıdır. Kaldı ki Babıali'nin baştan itibaren kendi inisiyatifi ile hareket ettiği ve Osmanlı ordusunun isyanı bastırarak gücünü kanıtladığını Elliot da teslim etmiştir. İngiliz elçi, Avrupa devletlerinin büyük yardımlarına rağmen isyana son vermeyi başaran Osmanlı Devleti'ni, Yunanistan'a ders vermekten hiçbir gücün alıkoymayacağını ifade etmiştir⁶⁰. Dolayısıyla İngiltere'nin, isyanın başından itibaren izlediği Osmanlı yanlısı politika diğer devletlerin Yunanistan lehine yaptıkları katkıyı dengelerken Babıali'nin etkili uygulamaları da İngiliz siyasetini tayin etmiştir. Nitekim Babıali'nin kararlı politikası, sonuca doğru gidilirken diğer Avrupa devletlerinin söylemlerini de etkilemiştir. Avusturya, açık şekilde muhtemel bir konferansta Osmanlı bütünlüğünün ya da Paris Antlaşması ile kurulan sistemin tartışmaya açılmasına asla izin vermeyeceğini ve Babıali'nin isteklerini doğru bulduğunu ilan eder⁶¹. Avusturya'nın açıklamalarına benzer şekilde İtalya ve Prusya da Osmanlı Devleti'nin taleplerinde haklı olduğunu vurgularlar⁶².

19. yüzyıl Osmanlı tarihi hatırlandığında yukarıda tarif edilen manzaranın hayli şaşırtıcı olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Ancak Rusya dışındaki hemen bütün devletlerin açıkça Babıali'yi haklı gördüklerini belirtmesine karşın 19. yüzyıl birikiminin Osmanlı diplomasisi üzerinde yarattığı ürkeklik ve dikkat devam eder. Bir başka ifade ile 19. yüzyılda yaşanan tecrübelerin etkisi ile Babıali, Yunanistan ile yaşadığı krizin toplanacak konferansta aleyhine sonuçlanmasından endişe etmektedir. Bu refleksin doğal sonucu olarak Osmanlı yönetimi, konferansın sıradan hâle gelmiş Rus projelerinden biri olduğuna inanır. Bu kaygı o kadar açıktır ki Babıali, daha konferans başlamadan katılmak için birkaç temel şart öne sürer. Konferansta yalnızca mevcut Osmanlı-Yunan krizi tartışılabilir ve Girit ya da devleti ilgilendiren başka bir başlık asla gündeme getirilemez⁶³. Ayrıca konferansın dayandığı hukuki zemini Paris

⁵⁹ NA. FO. 881 / 1635, No. 97, 22 Aralık 1868.

⁶⁰ NA. FO. 78 / 2024, 29 Kasım 1868.

⁶¹ NA. FO. 881 / 1635, No. 91, 22 Aralık 1868; BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 11, 27 K. Evvel 1868.

⁶² NA. FO. 881 / 1635, No. 94, 18 Aralık 1868; No. 78, 19 Aralık 1868.

⁶³ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 459, Ek 2, 21 Ramazan 1285 / 5 Ocak 1869; NA. FO. 78 / 2025, 26 Aralık 1868.

Antlaşması oluşturmalıdır ki⁶⁴ bu kayıt aşağıda da görüleceği gibi aslında daha konferans toplanmadan Yunanistan'ın yenildiğini haber vermektedir.

Babıali'nin, konferansa katılmak için öne sürdüğü koşullar hayli zengin bir diplomasi repertuarının izlerini taşımaktadır. Neredeyse bütün Avrupa iki yılı aşkın süredir Yunanistan'ın kışkırtmalarına sabırla katlandığı için Babıali'yi takdir ettiğini söylese de 19. yüzyıl mirası Avrupa'nın genel olarak güven vermekten uzak olduğunu kanıtlayan pek çok anı ile yüklüdür. Dolayısıyla Babıali, en itici konuların başında gelen konferanslara, şüpheyle yaklaşılması gerektiğini öğrenmiştir. Bu sebeple Paris'te toplanacak konferans başlamadan önce sorunun başarılı sonuçlanması için titiz bir çizgi belirlenmiştir.

Osmanlı yönetiminin toplanması muhtemel konferansın gündemi ve dayanacağı hukuki çerçeve hakkında gösterdiği dikkat, bu önerinin sıradan bir Rus projesi olduğuna dönük kuvvetli inançla ilgilidir. Rusya'nın, Girit İsyanı başladığı günden beri izlediği Yunan yanlısı siyaset hatta isyana destek vermesi için Yunanistan'ı açıkça cesaretlendirdiği göz önüne alındığında Babıali'nin dikkati daha anlamlı hâle geliyor. Ayrıca isyanın uzaması ve Osmanlı topraklarının istikrarsızlaştırılmasının altındaki tek sebebin Rusya olduğunu Fransa da açıkça itiraf eder⁶⁵. Kaldı ki Babıali'nin ultimatoma ve bütün Avrupa devletlerinin ittifak hâlinde Osmanlı yanlısı bir siyaset belirlemesine karşın İgnatyef, Girit'in, Yunanistan'a ilhak edilmesi arzusunun devam ettiğini söylemekten çekinmez⁶⁶. Dolayısıyla Rusya'nın, bu kadar açık ve net müdahalesinin yarattığı endişeden ötürü Babıali de konferansın sınırlarının ve yönteminin önceden belirlenmesinde ısrar eder.

Babıali'nin, Paris Konferansı'nın içeriğinin olabildiğince daraltılmasına yönelik isteği kendi ilkeleri ve hedefleri için bir vazgeçilmezdir. Ancak Babıali'nin, ilkeler ve gündemi önceden tayin ederek konferansı bir formalite hâline getirme hevesine Avrupa devletlerinin, kıtanın istikrarının bozulmaması hakkındaki ön

⁶⁴ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 462, Ek 1, 9 K. Sâni 1869.

⁶⁵ Fransız Hariciye Nazırı Moustiér, görevi Lavalette'e devretmeden önce Paris sefiri Cemil Paşa'ya, Yunanistan'ın bu denli inatçı davranmasının altında Rusya'ya duyduğu güvenin yattığını itiraf eder. Hatta Fransız Nazır, sorunun daha da büyütülerek bir kaos atmosferinin ortaya çıkması için Rusya'nın, Yunanistan ile Sırbistan arasında bir ittifak kurmaya çalıştığını da açıklar. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 452, Ek 1. 27 Mart 1868. Petersburg'daki İngiliz sefiri Buchanan da Rusya'nın, Sırbistan'da bir isyan çıkartılması için aktif şekilde çalıştığını haber vermektedir. NA. FO. 881 / 1646, No. 102, 11 Ocak 1869.

⁶⁶ NA. FO. 78 / 2025, 22 Aralık 1868. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yaşanan krizin en önemli sorumlusunun İgnatyef olduğunu İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan Yunan temsilcisi Delyanni de itiraf edecektir. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 472, 28 K. Sâni 1869.

yargısı eşlik eder. Bir başka ifade ile Babıali'nin, Osmanlı düzeninin sarsılması kaygısı ile Avrupalıların kıtadaki sistemin revizyona uğramasından duydukları endişe örtüşür. Böylece Osmanlı idaresinin kendi iktidarının tehlikeye düşmemesi için gösterdiği gayret, Avrupa devletlerinin kıtadaki huzurun devamına dönük arzusunda yankı bulur. Nitekim Rusya'nın, Yunanistan'ı feda etmemek için sergilediği çabalar, özellikle İngiltere ve Fransa'nın, Kırım Savaşı sonrası kurulan düzene besledikleri sadakatle karşılaşır. Rusya'nın aksine İngiltere ve Fransa'nın, Paris Antlaşması ile inşa edilen siyasi yapıya duydukları inanç aslında Babıali'nin, hiç alışık olmadığı biçimde rahatça hareket etmesi anlamına gelir.

Babıali'nin yukarıda dile getirdiği ve konferansa katılmak için ön şart olarak ileri sürdüğü iki temel başlık, neredeyse aynen hatta biraz daha güçlendirilerek hem İngiltere hem de Fransa tarafından tekrarlanır. Baştan itibaren sorunun üç garantör devletin Yunanistan'a uygulayacağı baskıyla çözülmesinden yana olduğunu vurgulayan ve konferansa pek de sıcak yaklaşmayan İngiltere, ikna edilmesinin karşılığı olarak son derece kesin ilkeler belirler. İngiliz Nazır Clarendon, gündemin yalnızca mevcut sorunla yani Osmanlı-Yunan krizi ile sınırlandırılması gerektiğini açıklar. Dolayısıyla hiçbir devletin konferansın tartışma alanını genişleterek Osmanlı Devleti'nin iç sorunlarına değinmeye kalkışmasına izin verilemez. Clarendon biraz daha ilerleyerek Girit'le ilgili hiçbir konunun da gündeme alınmasına müsaade edilemeyeceğini ilan eder. Nihayet Clarendon, bu hassasiyetleri dile getirdikten sonra konferansın dayanacağı hukuki metnin Paris Antlaşması olması gerektiğini kaydederek Osmanlı Devleti'nin konferansa katılmak için öne sürdüğü bütün şartları onayladığını ispat eder⁶⁷.

Clarendon'un, belki de Osmanlı diplomatlarının bile hayal edemeyeceği kadar ileri giderek ilan ettiği çizgi, Paris Antlaşması ile kurulan düzenin devam etmesine dönük arzudan kaynaklanmış olmalıdır. Ancak İngiliz Nazırın bu denli kapsamlı şekilde Osmanlı Devleti'ne sunduğu destek, yalnızca bu hassasiyetle ilgili değildir. Musurus Paşa, Babıali'nin, konferanstan bir sonuç çıkmasını beklemediğini ve ultimatonda kayda geçirilen hedeflere ulaşmak için Avrupa devletlerinin Yunanistan ile Osmanlı Devleti'ni, baş başa bırakmasından başka bir yol olmadığına inandığını en sert ifadelerle dile getirmiştir⁶⁸. Musurus'un sözlerine Elliot'un, Osmanlı yönetiminin öfkesi ve kararlılığını defalarca açıkladığı raporları ilave edildiğinde⁶⁹ Clarendon, Osmanlı Devleti'ni ikna

⁶⁷ NA. FO. 881 / 1635, No. 127, 27 Aralık 1868; No. 140, 29 Aralık 1868.

⁶⁸ NA. FO. 881 / 1635, No. 131, 28 Aralık.

⁶⁹ Elliot, Londra'ya gönderdiği telgraflarda sürekli şekilde Babıali'nin son derece kararlı olduğunu vurgulamıştır. Nitekim sefaret dragomanı Pisani'nin, kendisine ulaştırdığı bir bilgiyi hiç değiştirmeden Clarendon'a göndermiştir. Pisani, şunları söylemektedir:

etmenin kaçınılmaz olduğunu anlamıştır. Nitekim İngiltere'nin tayin ettiği bu çizgi mevcut krizden ötürü Yunanistan'ı suçlayan Fransa'yı da daha kuvvetli şekilde Osmanlı tezlerine bağlar.

Clarendon'un açıkladığı bütün prensipler, hiçbir itiraza konu olmadan Fransa tarafından da onaylanır. Ancak Fransa, Girit İsyanı'nın başında gösterdiği Osmanlı karşıtı tavırdan duyduğu pişmanlığı anlatmak istercesine İngiltere'nin sunduğu katkıyı daha güçlü hâle getirir. Yukarıda ifade edildiği gibi İngiltere, konferansın başvuru belgesinin Paris Antlaşması olacağını açıklamıştır. Fransa, belki de İngiltere ile rol paylaşarak bu adımı biraz daha ileri götürür. Fransa, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerden biri olduğu için Osmanlı Devleti'nin toplanacak konferansa *esas üye* sıfatıyla katılabileceğini ancak Yunanistan'a, antlaşmaya taraf olmadığı için yalnızca *gözlemci* statüsünün verilebileceğini ifade eder⁷⁰.

İngiltere'nin, konferansın çerçeve belgesi olarak Paris Antlaşması'nı kayıt altına alması, ardından Fransa'nın bu adımı kullanarak Osmanlı Devleti lehine daha güçlü bir katkı sunması aslında konferansın daha başlamadan bittiğine işaret etmektedir. Kaldı ki bu durumun tamamen farkında olan Babıali de yavaşça tavır değiştirerek konferans hakkındaki olumsuz düşüncelerini terk etmeye başlar⁷¹. Fransa'nın önerdiği ve İngiltere'nin de desteklediği Yunanistan'a gözlemcilik statüsü verilmesine dönük öneri ile Osmanlı Devleti'nin bütün sahneye hâkim hâle geldiğini Rusya'nın telaşı da ispat ediyor. Rusya, konferansa Yunanistan'ın da Osmanlı Devleti ile eşit haklara sahip olarak katılması gerektiğinde ısrar eder⁷². Fakat bu teklifin pek de makul olmadığı düşünülmüş olacak ki İngiltere-Fransa ittifakını ikna etmek amacıyla Yunanistan'ın statüsüne karşılık olarak Osmanlı Devleti'nin de konferansa alınmaması tavsiye edilir⁷³. Hatta Rusya, ısrarını biraz daha sürdürerek bugünkü

“Rus sefaretinin dragomanı Boguslawski, hükûmetinden bir telgraf geldiğini ve sorunun çözülmesi için garantör devletlerin ortak çalışmasını ümit ettiklerini söyledi. Sadrazam bu sözlere şöyle cevap verdi: Şayed, Babıali'yi aldığı karardan vazgeçirmeye çalışırsanız boşuna çenenizi yormayın.” NA. FO. 78 / 2025, 22 Aralık 1868.

⁷⁰ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 471, 15 K. Sâni 1869; NA. FO. 881 / 1635, No. 127, 27 Aralık 1868; No. 147, 30 Aralık 1868.

⁷¹ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 459, Ek 2. 21 Ramazan 1285 / 5 Ocak 1869.

⁷² NA. FO. 881 / 1635, No. 129, 28 Aralık 1868

⁷³ NA. FO. 881 / 1635, No. 127, 27 Aralık 1868; No. 129, 28 Aralık 1868. Prusya'nın da pek içten olmasa bile Rus önerisine destek olması, kıtadaki muhafazakârlar ile liberallerin iki farklı ittifak etrafında toplandığını çağırıyor. NA. FO. 881 / 1635, No. 127, 27 Aralık 1868.

krizin tek sorumlusunun Osmanlı Devleti olduğunu ve saldırgan tutumları sebebiyle Avrupa barışını tehlikeye attığını bile iddia eder⁷⁴.

Londra'daki Rus elçisi Baron Brunnow'un, bu saldırgan sözlerine verilen cevap, İngiliz siyasetinin mevcut krizle ilgili olarak değişmez biçimde Osmanlı sempatisi ile yüklü hâle geldiğini kanıtıyor. Clarendon,

Toprağını korumaya çalışan bir ülkeye her türlü ithamda bulunulurken Yunanistan hakkında tek bir söz dahi edilmemesi büyük bir hatadır. Rus Hükûmeti'nin tek taraflı siyaseti çok yanlıştır ve bu durum konferansı tehlikeye atacağı gibi Türkiye'ye karşı da açık bir adaletsizlik olur cevabını verir⁷⁵.

Hem İngiltere hem de Fransa son derece net ifadelerle Osmanlı Devleti'nin konferansa asli üye olarak katılacağını Yunanistan'ın ise gözlemci statüsü ile yetinmekten başka seçenek olmadığını ifade ederler⁷⁶. Her iki ülkenin de gösterdiği ısrar, Osmanlı sevgisinden daha çok ilkeli bir çizgi izleme yükümlülüğü ile ilgilidir. İki ülke, Osmanlı Devleti'nin statüsünü Yunanistan'dan ayırıştırırken Avrupa Uyumu'na dâhil olan ve olmayan ya da büyük devlet olmak ile olmamak arasındaki farka işaret etmektedir. Dolayısıyla Paris Antlaşması ile kurulan sistemin emektarlarından olan Osmanlı hak ettiği şekilde konferansa katılırken Yunanistan gözlemci olmayı kabul etmek zorundadır. Nihayet İngiltere ve Fransa, statü konusundaki ısrarlarını Paris Antlaşması ile meşrulaştırırken bu antlaşma ile inşa edilen siyasi yapıdan hayli şikâyetçi olan Rusya'ya da kibar bir imada bulunmaktadırlar.

İngiltere ve Fransa'nın, aslında kıtada yeni bir düzen tartışmasına izin vermemek amacıyla takındıkları Osmanlı yanlısı tutum, kısa sürede sonuç verir. Rusya, Yunanistan'ın statüsü konusundaki ısrarından vazgeçtiği gibi İngiliz-Fransız ittifakının konferansın yöntemi ve içeriği hakkında tayin ettiği sınırları kabul ettiğini de açıklar⁷⁷. Ancak Gorçakof, bu şartları mecburen onayladığını söylemekten de geri durmaz. Rus Nazır, mevcut krizdeki bütün sorumluluğun Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu iddia ettiği gibi Türklere duyduğu nefreti gizleme gereği de hissetmez⁷⁸. Gorçakof'u, Türk antipatisini açıkça dile

⁷⁴ NA. FO. 881 / 1635, No. 145, 29 Aralık 1868.

⁷⁵ NA. FO. 881 / 1635, No. 145, 29 Aralık 1868.

⁷⁶ NA. FO. 881 / 1635, No. 147, 30 Aralık 1868.

⁷⁷ NA. FO. 881 / 1635, No. 155, 31 Aralık 1868.

⁷⁸ İngiliz diplomasisinin, bütün süreç boyunca âdeta askerî bir disiplin ile hareket ettiğini görmek hayli ilginç olmalıdır. Londra'dan yönlendirilen diplomasi, Avrupa başkentlerindeki İngiliz temsilcileri tarafından neredeyse aynen uygulanır. Mevcut krizle ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin haklılığı ve Yunanistan'ın suçluluğu hemen her başkentte tekrarlanır. Dolayısıyla bütün başkentlerdeki temsilciler Rusya'nın, Yunan yanlısı söylemlerine aynı sertlikle karşı çıkarlar. Nitekim Gorçakof'un,

getirdiği hâlde konferansın toplanması için Babıali'nin ileri sürdüğü şartları onaylamaya iten temel sebebin, İngiltere ve Fransa'nın ısrarı olduğu söylenebilir. Ancak genel olarak bütün Avrupa devletlerinin de Osmanlı yanlısı bir söylem inşa etmesi, Rusya'yı yalnızlaşma korkusuna itmiş olmalıdır. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra hem Avusturya hem de İtalya konferansın Babıali'nin belirlediği ilkelere dayanması gerektiğini ilan etmişlerdir⁷⁹. Hatta İtalya, bu prensiplerin konferans açılmadan önce kayıt altına alınması gerektiğini tavsiye ederek daha da mutlak bir destek sunmuştur⁸⁰. Kaldı ki Rusya'nın, en güvendiği ve siyasi ortaklığın ötesine geçerek ideolojik olarak da aynı saflarda yer aldığı Prusya da Osmanlı Devleti'nin ileri sürdüğü koşulların haklılığını teslim etmiştir⁸¹. Avrupa'nın Paris Antlaşması ile kurulan sistemi kutsarcasına sergilediği yekpare Osmanlı *doştluğuna* Babıali'nin inatçı tutumu da ilave edilince Rusya geri adım atmak zorunda kalmış olmalıdır. Petersburg'daki Osmanlı sefiri Komnenos Bey, biraz da Rusya'nın çaresizliğini anladığı için Babıali'nin ilkelerinden ve ultiatomda yazılı isteklerinden asla vazgeçmeyeceğini Gorçakof'a anlatmıştır⁸².

Babıali, İngiliz-Fransız desteğinin sağladığı avantajla Rus tehdidinden kurtulsa da sahip olduğu tecrübelerden ötürü konferans toplanmadan önce bütün ilkelerin berraklaşması ve doğabilecek sıkıntıların en aza indirilmesi için temkinli davranmayı sürdürür. Bu dikkatli tutumun neticesi olarak özellikle İngiltere daha da rahatlatıcı bir katkıyla konferansın mevcut gündemle ve Babıali'nin ultiatomunda belirttiği konuları görüşmek üzere toplanacağını garanti eder. Clarendon, İstanbul'daki elçisine gönderdiği telgrafta Babıali'nin, endişe duymamasını ve konferansın Osmanlı tezleri doğrultusunda toplanacağından emin olmasını ister⁸³. İngiltere'nin verdiği kesin güvenenin yanı sıra diğer Avrupa devletlerinin de desteklerini açıklamalarıyla birlikte Babıali de konferansa katılmak için bütün tereddütlerini aşmıştır⁸⁴. Nitekim

saldırgan sözleri, Petersburg'daki İngiliz temsilcisi Buchanan'ın, "Adil olun ve Yunanistan'ı da Osmanlı Devleti kadar baskı altına alın!" cevabı ile karşılaşacaktır. NA. FO. 881 / 1635, No. 181, 28 Aralık 1868.

⁷⁹ Avusturya'nın tavrı için bkz. NA. FO. 881 / 1635, No. 165, 29 Aralık 1868.

⁸⁰ NA. FO. 881 / 1635, No. 195, 2 Ocak 1869.

⁸¹ NA. FO. 881 / 1635, No. 184, 2 Ocak 1869.

⁸² BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 12, 28 K. Evvel 1868; NA. FO. 881 / 1635, No. 182, 29 Aralık 1868.

⁸³ BOA. İ. MTZ. 01, 16 / 482, Ek 15, 29 K. Evvel 1868; NA. FO. 881 / 1635, No. 199, 6 Ocak 1869.

⁸⁴ Konferansa katılmakta herhangi bir sakınca görülmediği şu sözlerle açıklanır: "Paris'te in 'ikâdi beyne'd-düvel karargîr olan meclis-i mükâlemenin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabûlü bu mecliste Girid ve Memâlik-i Mahrûse-i hazreti mülûkânenin tamâmîyeti kâ'idesine ve umûr-ı dâhiliyyeye dâ'ir lakırdı tekevvin etmemesi ve esâs-

Osmanlı yönetimi Yunan mes'alesi için Paris'te akd olunan meclis-i mükâlemeye Paris sefiri devletlü Cemil Paşa hazretlerinin me'mûriyetini ve verilecek karârı imzâya me'zûniyetini⁸⁵ belirterek konferansa katılmakta herhangi bir sakınca görmediğini açıklamış olur.

Avrupa'da oluşan uzlaşmanın sağladığı güvenle Babıali'nin konferansa katılacağını ilan etmesinin ardından ilk toplantı, 9 Ocak 1869 günü saat 16.00' da gerçekleştirilir. Konferansta Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin Paris'teki elçileri ülkelerini temsil ederler. Bütün elçilerin oy birliği ile Fransa Hariciye Nazırı Lavalette başkan, yine aynı ülkenin Hariciye Nezareti müsteşarı d'Espray de sekreter seçilir⁸⁶. Konferansın ilk toplantısında varılan uzlaşma çerçevesinde Yunanistan'ın açıkça Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan bir tavır izlediği kayıt altına alınır. Bu ilk ilkedden sonra Babıali'nin bütün kaygılarını gideren yeni bir açıklama daha kayda geçirilir ve konferansın dayanacağı statükonun önceden anlaşmaya varıldığı gibi olacağı belirtilir. Nihayet konferansta Babıali'nin temsilci bulundurabileceği ancak Yunanistan'ın gözlemci olarak katılabileceği ifade edilerek⁸⁷ Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyıldaki en kolay diplomasi galibiyetlerinden birine ulaşmak üzere olduğu gözler önüne serilir.

Konferansın daha ilk toplantıda Babıali'nin öne sürdüğü bütün şartları onaylaması, aslında tartışmaların bir formaliteden ibaret olacağını şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlamaktadır. Nitekim daha başlangıçta belirlenen ilkelerin açık bir yenilgi olduğunu anlayan Rusya ve Yunanistan'ın, çaresizce yeni taktikler geliştirmeye çalıştıkları görülür. Rusya adına konferansa katılan Paris elçisi Kont Stackelberg, Yunanistan'a, Osmanlı Devleti ile eşit statü

ı müzâkerât taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den Yunan devletine teklîf olunan mevâdd-ı hamseye öte tarafın istihsâl-i müvâfakati tarîkının taharrisi olması şartına müte'allık olmasıyla ol bâbda ekser düvel taraflarından te'mînât-ı matlûbe i'tâ olunmuş ve binâ'enaleyh konferansı redde mahal ve imkân kalmadığı beyne'l-vükelâ tezekkür ve mütâla'a kılınmış olduğundan..." BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 461, Ek 2, 24 Ramazan 1285 / 8 Ocak 1869.

⁸⁵ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 464, 6 Şevval 1285 / 20 Ocak 1869. Elliot da konferans için Paris sefiri Cemil Paşa'nın görevlendirildiğini Clarendon'a haber veriyordu. NA. FO. 881 / 1635, No. 202, 7 Ocak 1869.

⁸⁶ NA. FO. 881 / 1646, No. 36, 10 Ocak 1869. Yukarıda ifade edildiği gibi konferansta bütün ülkeler Paris'teki elçileri tarafından temsil edilir. Alfabetik sırayla ülkeler ve temsilcileri şöyledir: Avusturya-Macaristan: Metternich; Fransa: Lavalette; İngiltere: Lord Lyons; İtalya: Şövalye Nigra; Osmanlı Devleti: Cemil Paşa; Prusya: Kont Solms Sonnenwalde; Rusya: Kont Stackelberg. NA. FO. 881 / 1646, No. 36, 10 Ocak 1869.

⁸⁷ NA. FO. 881 / 1646, No. 36, 10 Ocak 1869.

verilmesini teklif eder⁸⁸. Yunan temsilcisi Rizo Rangabe'nin de Osmanlı Devleti ile eşit statü verilmediğini vurgulayarak konferanstan çekildiğini açıklaması⁸⁹, iki devlet arasındaki koalisyonu berrak hâle getirir. İki elçinin ortaklaşa yaptığı eylemin ardından Cemil Paşa, bu öneriyi kabul etmediğini belirttiği gibi Yunanistan'a, Osmanlı Devleti ile benzer hakların verilmesi hâlinde konferansı terk etmek zorunda kalacağını söyler⁹⁰. Cemil Paşa'yı bu denli kesin bir tutum almaya iten etken Avrupalı devletlerin vardıkları uzlaşmaya sadık kalmalarını beklemesiyle ilgilidir. Ayrıca Babıali'den kendisine verilen talimatlarda da bu sınırın ihlal edilmesi durumunda toplantılara katılmaması özellikle vurgulanmıştır⁹¹. Nitekim Cemil Paşa'nın ardından konferansa katılan diğer temsilciler de ittifak hâlinde bu teklifin kabul edilmesinin imkânsız olduğunu açıklar⁹².

Konferans başlamadan önce varılan uzlaşmaya rağmen yaratılan sıkıntı, aslında Yunanistan'ın 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkilerde sıradan hâle gelmiş bir yöntemdir. Yunanistan'ın, sıkıntıları olabildiğince büyüterek özellikle üç garantör devletin müdahalesini bekleme taktiğinin Osmanlı Devleti ile münasebetinde bir kurala dönüştüğü söylenebilir. Bu yolun izlenmesindeki ana sebep, yukarıda ifade edildiği gibi Yunan Krallığı'nın yaşaması ile Osmanlı Devleti'ne ya da Türklere karşı kazanılacak başarılar arasında kurulan illiyet ile ilgilidir. Nitekim Yunanistan'ın bu tavrı Atina'daki İngiliz elçi Erskine'i bile hayrete düşürecektir. İngiliz temsilci Londra'ya gönderdiği bir raporda şunları söyleyecektir:

⁸⁸ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 462, Ek 2, 10 K. Sâni 1868; NA. FO. 881 / 1646, No. 36, 10 Ocak 1869.

⁸⁹ “Mösyö Rangabe bütün murahhasların hilâf-ı me'mûlü olarak eğer Saltanat-ı Seniyye sefiriyle meclise hukûk-ı mütesâviye ile da'vet olunmayacak ise müzâkerede hâzır bulunmağa me'zûn olmadığını tarafıma bildirmek üzre geldi çünkü mümâileyh merâm ve ifâdesini bi'z-zât arz eylemek için konferansa kabûl olunmuş olmağa bu sözleri mü'eyyid kendi imzâsıyla olan notayı dahî kırâ'at eyledi konferansın birinci ictimâ'ında tanzîm olunan mazbatada i'lân olduğu vechle bu cem'iyet bin sekiz yüz elli altı senesi şehir-i Nisânının on dördü tarihiyle olan protokol ahkâmınca Paris Mu'âhedesini mü'mzî olan devletler murahhaslarından teşkil olduğundan Yunan me'mûrunun mecliste bulundurulamaması yalnız şuna mebnî olup” BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 475, Ek 2, 12 K. Sâni 1869. Kısacası Osmanlı Devleti, Avrupa Uyumu'nun bir parçası olmanın verdiği huzurla hareket ederken Yunanistan'a bu uyuma dâhil olmadığı anlatılmaktadır.

⁹⁰ NA. FO. 881 / 1646, No. 31, 10 Ocak 1869; No. 36, 10 Ocak 1869.

⁹¹ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 461, Ek 1, 24 Ramazan 1285 / 8 Ocak 1869; BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 462, Ek 3, 29 Ramazan 1285 / 13 Ocak 1869.

⁹² NA. FO. 881 / 1646, No. 36, 10 Ocak 1869.

Bu ülkenin insanları da hükûmeti de tuhaf bir milliyetçiliğe sahipler... Ne Avrupa siyasetini ne de Avrupa barışını umursuyorlar. Bütün dertleri Türk düşmanlığı ve tek istedikleri, geçmişte olduğu gibi bugün de Avrupalıların ittifak hâlinde Türkleri cezalandırması ve Yunanistan'ı koruması... Bu amaca ulaşmak için Avrupa'yı tehdit ederek Osmanlı Devleti aleyhine müdahale etmeye zorlamayı ve Osmanlı Devleti'ni parçalamayı ilke hâline getirmişler⁹³.

İngiliz elçinin sözleri, konferans öncesinde kendisine sunulan statü ile yetineceğini söylese de Yunanistan'ın, daha ilk toplantıda Avrupa'nın vardığı uzlaşmayı tehdit etmesinin altında yatan birikimi ispat ediyor. Ancak Yunanistan'ın gösterdiği ısrara özellikle konferans başkanı olarak Lavalette'in sergilediği benzer tutum eşlik eder. Fransız Nazır, bu önerinin asla dikkate alınamayacağını söyleyerek konferansın Yunanistan olmadan devam etmesinde ısrar eder⁹⁴. Lavalette'i, Yunanistan'a aynı sertlikle karşılık vermeye zorlayan refleks, Avrupa barışının tehlikeye düşmesi korkusuyla ilgilidir. Ancak Lavalette'i böyle düşünmeye iten temel gerçeğin Babıali'nin gösterdiği inattan beslendiği de gayet açıktır. Fransız Nazır, Yunanistan'ın statüsünün değiştirilmesi hâlinde Osmanlı Devleti'nin konferanstan çekileceğini ve bir Osmanlı-Yunan savaşının mukadder hâle geleceğini görmektedir⁹⁵.

Fransa'nın, biraz da Babıali'nin kararlı siyasetinden etkilenecek yaptığı teklife özellikle İngiltere tamamen destek verir. Clarendon, konferansın, Yunanistan'ın kaptislerine feda edilmemesi ve çalışmalarını tamamlaması gerektiğini ifade eder⁹⁶. Hatta Clarendon, Fransa'nın teklifini daha da genişleterek Yunanistan'ın bu denli cesur davranışının arkasındaki asıl aktörü hedef alır. İngiliz nazıra göre Rusya, Yunanistan'ın statüsü konusunda ısrar etse ve konferanstan çekilse bile çalışmalara devam edilmelidir⁹⁷. Bu kararlı adımın altında yatan temel espiye daha yakından bakıldığında İngiltere'nin hâlâ Paris Antlaşması ile kurulan sisteme sadık olduğu ve Kırım Savaşı günlerinde oluşturulan Rusya'yı yalnızlaştırma isteğinin devam ettiği göze çarpar. Clarendon, Rusya'nın,

⁹³ NA. FO. 881 / 1646, No. 17, 29 Aralık 1868. Aslında Osmanlı devlet adamının ruh hâlinin de baştan itibaren Yunanistan'daki meslektaşlarından pek farklı olduğu söylenemez. Osmanlı ricâli de Yunanistan'a karşı kazanılacak her başarının daima iktidarın tahkim edilmesi için muazzam bir propaganda malzemesine dönüşeceğini oldukça erken tarihlerde fark etmiştir. Zira Yunanistan'a karşı alınacak her üstünlüğün, *ehl-i İslâm ve Rum teb'aca pek büyük fâ'ideyi ve tezâyüd-i şân-ı âliyi mûcib olacağı* gayet açıktır. BOA. İ. MTZ. 01, 5 / 108, 26 C. Evvel 1263 / 12 Mayıs 1847.

⁹⁴ NA. FO. 881 / 1646, No. 44, 11 Ocak 1869.

⁹⁵ NA. FO. 881 / 1646, No. 44, 11 Ocak 1869.

⁹⁶ NA. FO. 881 / 1646, No. 47, 12 Ocak 1869.

⁹⁷ NA. FO. 881 / 1646, No. 56, 13 Ocak 1869.

konferansın başarısızlıkla sonuçlanması hâlinde esas sorumlu olacağını tahmin ettiği için yalnızlaşacağını ve bu tehlikeyi göze alamayacağını iddia etmektedir⁹⁸.

İngiltere ve Fransa'nın, bu ortak girişiminin diğer devletler tarafından da desteklendiği anlaşılıyor. Prusya, konferansın başarısızlıkla sonuçlanması gibi bir ihtimalin asla kabul edilemeyeceği ve mutlaka toplantılara devam edilmesi gerektiğini açıklar⁹⁹. Benzer şekilde Avusturya da bu ittifaka katılır. Hatta Avusturya başbakanı Beust, desteğini biraz daha güçlendirerek Rusya'nın, gündemi genişleterek konferansı sabote etmesi ihtimaline karşı İngiltere ile ortak hareket edeceğini zaten açıklamıştır¹⁰⁰. Kısacası, konferans öncesi oluşturulan uyum en kritik aşamada tekrar edilerek dramatik bir başarısızlık engellenir. Ancak bütün bu ısrarın altında yatan temel sebebin Babıali'nin cesareti olduğu bir defa daha vurgulanmalıdır. Aslında hem Fransa'yı hem de İngiltere'yi, bu denli açık şekilde konferansın sürmesine ikna eden olgu, Osmanlı Devleti'nin, Yunanistan'ı cezalandırma kararlılığı ile ilgilidir. Nitekim her iki ülke de Babıali'nin bütün talepleri karşılanmışken konferansın devamı için en azından Yunanistan'a eşit statü verilmesi gerektiğini düşünürler fakat Babıali'nin tepkisinden endişe etmektedirler. Lavalette, "Babıali'yi konferansa katılması için çok zor ikna ettik. Eğer Yunanistan'a eşit statü verirsek Babıali, konferansı derhal terk eder ve tam anlamıyla bir kargaşa doğar."¹⁰¹ demektedir. Kaldı ki Babıali, hemen her toplantıda belirlenen koşulların dışında ilave konu başlıklarının açılmaması için oldukça kararlı bir mücadele yürütmüştür. Yunan temsilcisinin, yetkisini aşarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerini ilgilendiren konuları gündeme getirmeye çalışması Cemil Paşa tarafından derhal protesto edilir ve tartışma dışına itilir¹⁰².

⁹⁸ NA. FO. 881 / 1646, No. 56, 13 Ocak 1869.

⁹⁹ NA. FO. 881 / 1646, No. 64, 14 Ocak 1869.

¹⁰⁰ NA. FO. 881 / 1646, No. 67, 9 Ocak 1869.

¹⁰¹ NA. FO. 881 / 1646, No. 94, 15 Ocak 1869. M.E. Yapp, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl boyunca Avrupa müdahalesine açık bir konuma gelmekle birlikte yaptığı reformlar sayesinde kendisini dönüştürebildiği ve siyaseti tayin edebilme kabiliyetini devam ettirdiğini vurgular (Yapp, 1987, ss. 92-96). Benzer bir yorum için bk. Macfie, 2003, ss. 20-23.

¹⁰² BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 467, 9 Şevval 1285 / 23 Ocak 1869. Konferansın gündemini değiştirmeye dönük çabanın yalnızca bundan ibaret olmadığı da belirtilmelidir. Bulgarlar da konferansa katılan ülkelerin temsilcilerine hitaben bir dilekçe göndererek Padişah'ın, Bulgaristan'da özerk bir idare kurmasını isterler. Dilekçede bu talebin gerçekleşmesi hâlinde Bulgarların, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarının daha da artacağı özellikle vurgulanır. Ancak katılımcıların oy birliği ile konu gündem dışına itilir. BOA. HR. TO. 451 / 31, 10 K. Sâni 1869.

Babıali'nin, konferanstan önce ilan ettiği ilkelerin değiştirilmesi hâlinde toplantıları terk edeceğini belirtmesi, Fransa ve İngiltere'nin siyasetlerini de belirlemiştir. Nitekim her iki ülkenin ortak şekilde Babıali'nin yaratacağı bir kaostan endişe etmesi, konferansın Yunanistan olmadan da devam etmesini zorunlu hâle getirir. 12 Ocak'ta yapılan ve oldukça kısa süren ikinci toplantının ardından 14 Ocak tarihinde konferans üçüncü defa toplanır. Bu toplantının sonucunda mevcut krizin tek sorumlusunun Yunanistan olduğu kayıt altına alındığı gibi Osmanlı ultiimatında bahsedilen bütün başlıklarda Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'ni tatmin edecek şekilde yükümlülüklerini yerine getirmesi de istenir¹⁰³. Kısacası Osmanlı Devleti, ilan ettiği hedeflere ulaşmak için Yunanistan ile savaşmayı dahi göze almışken son derece kısa süren bir konferansla hayal ettiğinin ötesinde bir başarıya imza atar. Konferansın, Osmanlı Devleti açısından ciddi bir başarı öyküsüne dönüştüğü o kadar açıktır ki Clarendon, "Bundan daha iyi bir netice elde etmek neredeyse imkânsızdı." diyecektir¹⁰⁴.

Clarendon, açıkça konferansı bir Osmanlı zaferi olarak tespit ettikten sonra Babıali'nin, konferansın kararlarını onaylamasını ister. İngiliz Nazır, "Karar metninde Girit'in adı bile geçmediği gibi Sultan'ın haklılığı da vurgulandı ve bütün talepler karşılandı." diyerek Osmanlı Devleti'nin daha fazla vakit kaybetmeden kararları kabul ettiğini açıklamasını tavsiye eder¹⁰⁵. Aslında Osmanlı devlet adamı da konferansın büyük bir başarı olduğuna inanmaktadır ancak neredeyse bütün hedeflere ulaşılsa da başta belirlenen kararlı çizgi devam ettirilir. Babıali'den yapılan açıklamada Yunanistan kararları kabul ettiğini bildirmedikçe ultiimatının geri çekilmeyeceği ve kararların kabul edildiğinin açıklanmayacağı vurgulanır¹⁰⁶.

Babıali'nin ifade ettiği kayıt, yine Osmanlı diplomasisinin 19. yüzyıl boyunca tecrübeleri ile sahip olduğu birikimin sınırlarını ihlal etmemeye özen gösterdiğini kanıtlıyor. 19. yüzyılda ya da en azından Tanzimat Dönemi'nde

¹⁰³ NA. FO. 881 / 1646, No. 104, 17 Ocak 1869.

¹⁰⁴ NA. FO. 881 / 1646, No. 106, 18 Ocak 1869. Aslında Osmanlı idaresinin düşüncesi de Clarendon'un ifade ettiklerinden farklı değildir. Osmanlı devlet adamı da konferansta elde edilen neticenin büyük bir başarı olduğuna inanmaktadır. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 463, Ek 5, 5 Şevval 1285 / 19 Ocak 1869. Konferans dağıldıktan birkaç hafta sonra Clarendon ile bir mülakat gerçekleştiren Musurus da alınan sonucun büyük bir başarı olduğunu ve Babıali'nin ultiimatında talep ettiği şartlardan bile daha fazlasını elde ettiğini vurgular. Hatta Musurus, konferansın ardından Avrupa'daki kamuoyunun tam anlamıyla Osmanlı sempatisi ile yüklü hâle geldiğini de ilave eder. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 478, 23 Şubat 1869.

¹⁰⁵ NA. FO. 881 / 1646, No. 110, 18 Ocak 1869.

¹⁰⁶ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 475, Ek 3, 20 K. Sâni 1869; NA. FO. 78 / 2072, 19 Ocak 1869.

Osmanlı Devleti'nin, Yunanistan ile yaşadığı pek çok meselede muhatabı hakkında ciddi bir güven bunalımı yaşadığını söylemek yanlış sayılmaz. Osmanlı ricâlinin tarifıyla *Yunanlar hak-şinâs ve hâllerini bilir adamlar*¹⁰⁷ olmadıkları için Babıali, öncelikle kararların Yunanlar tarafından onaylanmasını beklemektedir. Babıali'nin, deneyimlerinin etkisiyle inatçı tutumunda herhangi bir değişiklik yapmaması aslında son derece makul bir zemine dayanmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi Yunan Krallığı'nı hayata bağlayan temel idealin Osmanlı ve/veya Türk karşıtlığı olduğu hatırlandığında hem Yunan Kralı'nın hem de Yunan hükûmetinin, kararların onaylanmasını bir varoluş meselesi hâline getirmesi doğaldır. Nitekim Yunanistan, kendisine Babıali ile eşit statü verilmedikçe kararları onaylamayacağını zaten ilan etmiştir¹⁰⁸. Dolayısıyla Osmanlı devlet adamının dikkatli bir siyaset izlemesi ve krizin başından itibaren sahip olduğu inisiyatif kaybetmemeye özen göstermesi anlaşılabilir bir hassasiyettir.

Babıali'nin, son aşamada bile sergilediği bu dikkatin pek de haksız olmadığı kısa sürede anlaşılacaktır. Konferansın kararlarının Atina'ya gönderilmesinden hemen sonra Yunan siyasetinde ciddi bir kaos ortaya çıkar. Yunan hükûmeti, kararları kesinlikle onaylamayacağını söyleyerek istifa eder¹⁰⁹. Ancak Yunan Kralı George, kararları kabul etmek niyetinde olduğunu söyler¹¹⁰. Yunan siyasetindeki bu istikrarsız görüntünün 19. yüzyıl boyunca hemen hiç değişmediği ve sıradan bir hâle geldiğini söylemek yanlış sayılmaz. Yunan politikasının iki temel kaynağı olarak parlamento ile Saray arasında sık sık bu tip fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu diyalektiğin, kurulduğu andan itibaren Yunan Krallığı'nın mecbur kaldığı mühim bir zaafı yakından ilgili olduğu açıktır. Yunan devleti, bağımsız bir siyasi yapıya dönüştüğü günlerde Katolik Bavyera hanedanından Otto kral olarak atanır. Ortodoks bir ülkenin en kutsal dünyevi makamını işgal eden Otto'dan itibaren Yunan kralları daima varlıklarının hassas bir dengeye sahip olduğunu hissetmişlerdir¹¹¹. Osmanlı ile yaşadığı kriz sırasında Yunan tahtında oturan George da bu nazik zeminin farkındadır. Nitekim konferansın kararlarını kabul etmeyi istediğini ancak

¹⁰⁷ BOA. İ. MTZ. 01, 6 / 133, Ek 4, 13 Muharrem 1264 / 21 Aralık 1847.

¹⁰⁸ NA. FO. 881 / 1646, No. 113, 18 Ocak 1869.

¹⁰⁹ NA. FO. 881 / 1646, No. 178, 3 Şubat 1869.

¹¹⁰ NA. FO. 881 / 1646, No. 192, 4 Şubat 1869.

¹¹¹ 1839 yılında Nikitas Stamatelopoulos ve Georges Capodistrias isimli iki Yunanlı, Otto'ya karşı bir komplo planlarlar. Amaçları, Teselya ve Makedonya'da bir isyan çıkartarak karışıklığa sebep olmak ve kralı tahtından indirerek cumhuriyeti ilan etmektir. Ancak Metternich konu hakkında bilgi sahibi olduktan hemen sonra kralı bilgilendirir ve bu girişim başarıya ulaşmaz (Jelavich, 1966, ss. 1-14).

kendisinin ve hanedanının can güvenliğinden endişe ettiğini söyler¹¹². Kralın sözlerinin abartılı bir iddia olmadığı Erskine'nin, Londra'ya gönderdiği telgraftan da anlaşılıyor. İngiliz elçi, Yunan kamuoyunun milliyetçi bir histeriye kapıldığını ve kral ile ailesinin hayatlarının açık bir tehdit altında olduğunu vurgular. Elçiye göre üç garantör devlet bu tehlikeli ihtimale karşı kralı ve ailesini kurtarmak için Pire Limanı'nda gemilerini hazır tutmalıdırlar¹¹³.

İngiliz elçinin de bütün çıplaklığıyla tasvir ettiği manzara, Babıali'nin kararlar konusundaki titizliğini makul hâle getiriyor. Kaldı ki Clarendon da Yunan siyasetine hâkim olan bu aşırı milliyetçiliğin tamamen farkında olduğu için Musurus'a, Babıali'nin baştan itibaren takip ettiği sakin politikayı sürdürmesi ve sonuç için kısa süre daha beklemesini tavsiye eder¹¹⁴. Osmanlı elçisine yapılan bu çağrının yanı sıra Yunanistan'a da açıkça kararları kabul etmemesi hâlinde Osmanlı Devleti'nin kendisini savunma hakkının doğacağı belirtilir¹¹⁵. İngiltere'nin, bu denli ısrarcı davranmasının altında Avrupa barışının tehlikeye düşmemesine dönük istek olduğu kadar büyük devletlerin prestiji hakkındaki endişe de yatar. Yunanistan'ın, kararları geri çevirmesi, büyük devletlerin itibar kaybetmesi ile eş anlamlıdır¹¹⁶. Kaldı ki Rusya da son derece keskin bir açıklama ile savaş çıkması hâlinde Yunanistan'a destek vermeyeceğini muhtemelen caydırıcı bir koz olarak ilan eder¹¹⁷.

Babıali'nin, kararlı siyasetinin bütün Avrupa devletlerini ve Rusya'yı ikna etmesi, Yunanistan'ın bir alışkanlık hâline getirdiği Avrupa yardımından mahrum kaldığının işareti sayılmalıdır. Bu açık çaresizliğin sonucunda

¹¹² NA. FO. 881 / 1646, No. 192, 4 Şubat 1869.

¹¹³ NA. FO. 881 / 1646, No. 199, 5 Şubat 1869. Erskine, "Yunan kamuoyunun tepkisinden öyle endişe ediliyor ki Kral, hükümeti kurması için yaptığı tekliflere hiç kimseden olumlu cevap alamadı." demektedir. NA. FO. 881 / 1646, No. 194, 4 Şubat 1869.

¹¹⁴ Clarendon, kriz boyunca öylesine mutlak bir şekilde Osmanlı Devleti'ni destekler ki bu katkının şaşırtıcı boyutlara ulaştığını söylemek yanlış sayılmaz. Musurus ile yaptığı mülakatta Osmanlı Devleti'nin sakin olmasını tavsiye eder ancak bu durumun sonuç vermemesi ihtimalini düşünerek ilave politikaları da açıkça belirtmekten çekinmez. İngiliz nazıra göre Yunanistan konferansın kararlarını kabul etmez ise Osmanlı Devleti de kararlılığını göstererek savaş ilan eder. Bu şartlar altında hiçbir Avrupa devleti Osmanlı'yı haksız göremez. Fakat savaşta Yunanistan'a ağır bir darbe indirildikten sonra Osmanlı ordusu, Atina'ya kadar inmek gibi bir hataya da düşmemelidir. Zira böyle bir durumda Rusya da savaşa dâhil olur. Dolayısıyla Clarendon, abartılmamış ve hedefleri önceden belirlenmiş bir savaşta Osmanlı Devleti'nin yanında olacağını belirtir. BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 472, 28 K. Sâni 1869.

¹¹⁵ NA. FO. 881 / 1646, No. 204, 6 Şubat 1869.

¹¹⁶ NA. FO. 881 / 1646, No. 216, 8 Şubat 1869.

¹¹⁷ NA. FO. 881 / 1646, No. 217, 8 Şubat 1869.

Yunanistan'da Başbakan Zaimis önderliğinde yeni bir kabinenin kurulduğu öğrenilir¹¹⁸. Hükûmetin kurulmasından sadece bir gün sonra yeni başbakan Zaimis, konferansa başkanlık eden Lavalette'e kararları bütünüyle kabul ettiğini bildiren bir telgraf gönderir¹¹⁹. Yunan hükûmetinin konferansın kararlarını kabul etmesi yani Babıali'nin ultiatomuna boyun eğmek zorunda kaldığını itiraf etmesi, Yunanistan açısından ciddi bir travmadır¹²⁰. Aslında Osmanlı Devleti'nin konferanstan kendi aleyhine bir karar çıkması hâlinde yaşayacağı duyguların da Yunanistan'da ortaya çıkan ruh hâlinde pek farklı olmayacağı açıktır. Zira Yunanistan, kararları onayladığını konferansa söylemesine rağmen Babıali sorunun asıl tarafı olarak kendisine de benzer bir belgenin gönderilmesini ister ancak bu talep yerine getirilemez. Osmanlı idaresine göre *bu sûret hâsıl olmuş olsa Devlet-i Aliyyece daha şanlı olacağı derkârdır ancak meclis-i mükâlemede Saltanat-ı Seniyye murahhası dahî bulunduğu cihetle Yunanilerin oraya verecekleri sözden bi't-tabi Devlet-i Aliyye dahî hisse-dâr olduğundan evvelki talebde ısrâr edilmemesinin daha doğru olduğuna karar verilir*¹²¹.

Babıali, Yunanistan'ın, konferansın kararlarını kabul ettiğini kendisine de bildirmesine dönük ısrarından vazgeçse de bu istek iki mühim noktanın varlığını anlatıyor. Baştan itibaren hem Yunanistan hem de Osmanlı Devleti açısından bu kriz bir varlık meselesi dolayısıyla iç politikada iktidarın tahkim edilmesiyle eş değer görülmüştür. Babıali'nin ısrarı aynı zamanda takip ettiği kararlılığın da somut bir göstergesidir¹²². Dolayısıyla izlenen kararlı siyaset sayesinde

¹¹⁸NA. FO. 881 / 1646, No. 218, 9 Şubat 1869.

¹¹⁹NA. FO. 881 / 1646, No. 223, 10 Şubat 1869.

¹²⁰Bu durum o kadar açıktır ki kararları kabul etmeden önce Yunan Kralı, hem ulusun hem de siyasîlerin derin bir aşağılanma duygusuna kapıldıklarını söyleyerek Babıali'den taleplerini biraz esneterek kendisine yardımcı olmasını rica etmiştir. NA. FO. 881 / 1646, No.232, 4 Şubat 1869. Öte yandan Babıali'nin elde ettiği sonucun yalnızca Yunanistan için değil Rusya açısından da tam bir başarısızlık öyküsü olduğu açıktır (Sumner, 1933b, s. 556).

¹²¹BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 468, 11 Şevval 1285 / 25 Ocak 1869.

¹²²Bu istikrarlı çizginin takip edilmesinde özellikle İngiltere'nin verdiği güvence önemli bir katkı olsa da zaman zaman İngiltere'nin tavsiyelerinin de dikkate alınmadığı açıktır. Mesela İngiltere, konferans bittikten sonra gayrimüslimlerin durumlarının daha iyi hâle getirilmesi için Babıali'nin, katılımcı devletlere hitaben bir ilanda bulunmasını istese de olumlu cevap alamamıştır. Sadrazam Âlî Paşa'nın bu ısrarlı öneriye verdiği cevap bir defa daha Osmanlı diplomasisinin 19.yüzyılda Avrupa'ya karşı geliştirdiği ön yargıyı ispat etmektedir. Âlî Paşa, böyle bir beyanda bulunmanın sakıncası olmadığını ancak bütün Avrupa devletlerinin hazır bulunduğu bir konferans yerine Babıali'nin bu ilânı her Avrupa hükûmetine ayrı ayrı göndermesinin daha doğru olacağını söyler. NA. FO. 881 / 1646, 19 Ocak 1869. Kısacası yaşanan

ulaşılacak başarı ile iç politikada iktidarın sağlamlaştırılmasına dönük eşsiz bir propaganda malzemesinin doğacağı iyi bilinmektedir. Nitekim Âlî Paşa, konferans, Osmanlı Devleti'nin büyük başarısı ile sonuçlandıktan kısa süre sonra Osmanlı temsilciliklerine gönderdiği mektupta şunları söyler:

Anarşinin ve sefaletin sıradan hâle geldiği, eşkıyalığın yaygın bir mesleğe dönüştüğü ve en bayağı duyguların daima su yüzüne çıktığı Yunanistan, bizim tebaamızın kötü şartlarda yaşadığından bahsetmeye kalkışıyor. Bu gülünç değil mi? (Davison, 1993, s. 1203).

Kısacası Âlî Paşa, kazandığı haklı zaferin gururuyla Yunanistan'ın bir devlet olarak varlığını dayandırdığı temel felsefenin yani Megali İdea'nın aldığı yaraya işaret ediyordu. Bir başka ifade ile Yunanistan'a karşı kazanılacak başarının Hristiyan unsurların besleyebileceği hayallerin anlamsızlığını ispat edecek faydalı bir propaganda malzemesi olduğunu itiraf ediyordu.

Osmanlı devlet adamı, Yunanistan'a karşı elde edilecek başarının önemini bildiği için kriz boyunca dikkatli bir diplomatik süreç inşa etmeye çalışmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin, diplomasi birikimi içinde özel bir yer işgal eden Paris Konferansı'ndan, 19. yüzyıldaki diğer sorunlarla karşılaştırıldığında oldukça başarılı çıkmıştır (Shaw, 2000, s. 194). Bu sonucun doğmasındaki en önemli faktörün, Paris Antlaşması ile yaratılan hukuki ve siyasi yapı olduğunu söylemek ise yanlış sayılmaz¹²³. Nihayet bu antlaşmayı ve antlaşmanın mimarı olan Âlî Paşa'yı en ağır sözlerle eleştiren Mustafa Reşid Paşa'nın¹²⁴ oğlu Cemil Paşa'nın, Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni temsil etmesi ve başarıya ulaşması da hayli ilginç olmalıdır.

tecrübelerin etkisi ile Osmanlı sadrazamı, bütün Avrupa'nın dâhil olacağı bir uzlaşma yerine tek tek devletlerle muhatap olarak daha tehlikesiz ve bağlayıcılığı olmayan bir hukuki zemin kurmayı planlamaktadır.

¹²³Kemal Beydilli Osmanlı diplomasisinin eriştiği seviyeyi ve bu birikim içinde Paris Antlaşması'nın yerini şöyle açıklar: “Reşid, Âlî ve Fuat Paşaların temsil ettiği Tanzimat diplomatlarının, özellikle Rusya'nın tazyikleri karşısında yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan imparatorluğu, 1853 Kırım Savaşı esnasında İngiltere ve Fransa'yı ve hatta Avusturya'yı da yanlarına alacak bir büyük ittifakla ayakta tutmuş olmaları ve 1856 Paris Antlaşması ile toprak bütünlüğünü temin ile Avrupa devletler hukuku ve ahengine katılmasının sağlanması, Osmanlı diplomasisinin bir yüzyıla yakın devam eden büyük ve acılı deneyimler sonucu erişilen olgunluğunun ve rüşd ispatının bir göstergesi olduğuna şüphe yoktur” (Beydilli, 1999, s. 43).

¹²⁴Mustafa Reşid Paşa, Paris Kongresi'ni, büyük bir yenilgi olarak değerlendirir ve bütün sorumluluğu Âlî Paşa'ya yükler. Reşid Paşa, bu duygularını Sultan Abdülmecid'e sunduğu layihada da açıkça dile getirir (Türk geldi, 1928, s. 63).

Sonuç

1866 yılında başlayan Girit İsyanı, 19. yüzyıl Osmanlı tarihinin en önemli olayları arasında yer almıştır. İsyanıya yön veren en önemli düşüncelerden biri olarak Megali İdea kavramının etkisiyle Yunanistan iki yılı aşkın bir süre Girit İsyanı'na destek vermiştir. Babıali, adadaki asayışı yeniden yerleştirmek amacıyla yaklaşık iki yıl uğraşmış ve isyanın nispeten hafifletilmesinin ardından Yunanistan'ı cezalandırmaya dönük plan hayata geçirilmiştir. Yunanistan karşısında elde edilecek başarı ile Girit'te kontrol bütünüyle sağlanacağı gibi hem iç hem de dış kamuoyu açısından ciddi bir prestij de kazanılmış olacaktır. Özellikle Yunanistan'ın irredantist siyasetinin temel hedefi olan Osmanlı tebaası Rumlara da Osmanlı iktidarının sağlamlığı gösterilmiş olacaktır.

Babıali, 19. yüzyıl boyunca Yunanistan ile her karşılaşmasında alınacak başarının yaratacağı faydayı akılda tutarak oldukça titiz bir diplomasi inşa etmeye çalışmıştır. Nitekim Yunanistan'ın, Girit İsyanı boyunca izlediği can sıkıcı siyasete bir cevap olarak 1868 yılının sonlarında verilen ültimatomla Osmanlı-Yunan ilişkilerinde yeni bir kriz doğar. Bu huzursuzluk kısa süre sonra 19. yüzyıl Osmanlı tarihinin sıradan hâle gelmiş bir başka gerçeğine yol açar ve iki ülke arasındaki gerilim doğal olarak Avrupa devletlerinin gündemine yerleşir. Avrupa müdahalesinin başladığı andan itibaren Osmanlı diplomasisinin yaklaşık yüzyıl boyunca biriktirdiği ilkeler, deneyimler ve yeteneklere temas ederek ustaca kurgulanmış bir adım atılır.

Avrupa devletlerinin müdahalesine Osmanlı Devleti'nin tepkisinin eşlik ettiği süreç, Paris'te bir konferansın toplanmasıyla sonuçlanır. Osmanlı diplomatının 19. yüzyılda devletin sorunlarının Avrupa gündemine yerleşmesinden endişe ettiği hatırlandığında konferanslara karşı doğal bir refleks geliştirilmiştir. Ancak 1869 yılının hemen başında toplanan Paris Konferansı bu birikim içinde bir istisna oluşturur. Zira konferans başlamadan önce Babıali son derece istikrarlı bir çizgi izleyerek neredeyse bütün gündemi ve yöntemi belirlemiştir. Tartışmaların yalnızca mevcut krizle sınırlandırılması ve konferansın dayandığı hukuki zemin olarak Paris Antlaşması'nın tayin edilmesi konferansı bir formaliteye dönüştürmüştür.

Paris Antlaşması'nın sağladığı hukuki avantajla konferansa Osmanlı Devleti katılımcı olarak dâhil olurken Yunanistan gözlemcilik statüsü ile yetinmek zorunda kalmış ve daha başlangıçta masanın dışına itilmiştir. Bu gündem ve yöntemle toplanan konferansın sonunda Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda örneğine pek sık rastlanmayan kolaylıkta bir diplomatik başarı elde etmiştir. Hatta Osmanlı ricâline göre elde edilen sonuç, *Devlet-i Aliyyece maddî ve ma'nevî bir muzafferiyet-i azîme* anlamına gelmektedir¹²⁵.

¹²⁵ BOA. İ. MTZ. 01, 15 / 463, Ek 5, 5 Şevval 1285 / 19 Ocak 1869.

Osmanlı devlet adamını bu denli heyecanlandıran diplomatik başarının altında iki temel ayrıntı bulunduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Paris Antlaşması ile Avrupa devletler hukukuna kabul edilen Osmanlı Devleti, bu uyumun dışında kalan Yunanistan'dan daha avantajlı bir konum elde etmiştir. Osmanlı diplomatının Paris Antlaşması'nı temel referans hâline getirmesiyle İngiltere ve Fransa da Yunanistan'ın konferans dışına itilmesine itiraz edememiştir. Bu hukuki durumun ötesinde Babıali'nin inatçılığı ve inisiyatifi kaybetmemekteki ısrarı Paris Konferansı'ndaki olumlu sonucu etkileyen asıl faktördür. Nitekim konferansın ardından Lavalette'in söyledikleri de bu tespiti doğruluyor. Fransız Nazır;

Babıali en baştan itibaren öyle kararlıydı ki isteklerine kulak vermek zorunda kaldık. Osmanlı Devleti, savaşın eşiğindeydi ve onu konferansa ikna etmenin tek yolu şartlarını kabul etmeyi ve Babıali, Paris Antlaşması'nı imzalayanlar konferansa katılabilir diğer devletler katılamaz koşulundan vazgeçmediği için Yunanistan'a gözlemci statüsü vermekten başka çaremiz kalmadı

diyecektir¹²⁶. Kısacası Lavalette, hukuku ya da ilkeleri feda etmekte herhangi bir sakınca görmediğini ancak Babıali'nin ısrarının bütün denklemleri geçersiz hâle getirdiğini itiraf etmektedir. Nihayet bu durum, 19. yüzyılda Osmanlı diplomasisinin kazandığı beceriyi gösterdiği gibi Osmanlı Devleti'nin hâlâ siyaseti belirleme kapasitesine sahip olduğunu da ispatlar.

¹²⁶ NA. FO. 881 / 1646, 11 Şubat 1869.

Kaynakça

I. Yayımlanmamış Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı Dosya Envanteri, (HR. SYS.) 157 / 35, 210 / 40, 482 / 1.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrâkı, (HR. TO), 451 / 31.

İrade / Dahiliye, 1294 / 101686.

İrade / Girit, 248, 253, 256, 261, 262, 273, 280, 292, 300.

İrade / Mısır, (İ. MTZ. 05) 21 / 854.

İrade / Yunanistan, (İ. MTZ. 01) 5 / 99, 5 / 108, 6 / 133, 15 / 452, 15 / 459, 15 / 461, 15 / 462, 15 / 463, 15 / 464, 15 / 467, 15 / 468, 15 / 471, 15 / 472, 15 / 475, 15 / 478, 15 / 479, 16 / 482.

National Archives Foreign Office Documents

78 / 1957, 78 / 1958, 78 / 1960, 78 / 2024, 78 / 2025, 78 / 2072.

II. Yayımlanmış Kaynaklar

National Archives Foreign Office Documents

881 / 1635, 881 / 1646.

III. Yayımlanmış Eserler

Adıyke, N. (2003). Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler, *Kebikeç*, Sayı 16, 17-25.

Beydilli, K. (1999). Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifâklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856). İ. Sosyal (Yay. Haz), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: TTK Yayınları, 35-43.

Clogg, R. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi* (D. Şendil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dakin, D. (1973). The Formation of the Greek State, 1821-1833 (R. Clogg, Ed.). *The Struggle for Greek Independence*, London: The Macmillan Press, 156-181.

Davison, R. H. (1973). Ottoman Diplomacy at the Congress of Paris (1856) and the Question of Reforms. *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK Yayınları, 580-586.

Davison, R. H. (1993). Ottoman Diplomacy and the Ending in 1869 of the Crisis with Greece by the Rebellion in Crete of 1866-1869. *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK Yayınları, 1195-1203.

Davison, R. H. (2000). Osmanlı Diplomasisi ve Bıraktığı Miras. L. Carl Brown (Yay. Haz.), *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Orta Doğu'da Osmanlı Mirası*, (G. Ç. GÜVEN, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 246-297.

Deringil, S. (1990). II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi. *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 59-70.

Grey, I. (1971). *The Romanovs: The Rise and Fall of a Russian Dynasty*. Newton Abbot: David – Charles.

- Hampden, C. H. (2010). *Hobart Paşa'nın Anıları* (D. Türkömer, Çev.). K. Şarman (Yay. Haz.). İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Jelavich, B. (1966). The Philorthodox Conspiracy of 1839: A Report to Metternich. *Balkan Studies*, vol. 7, no. 1, 1-14.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Millî Edebiyatın İcat Edilişi* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lacour, C. (1326). *Türkiye Ricâl-i Devleti*. İstanbul: Tanin Matbaası.
- Leontiev, K. (1969). *Against the Current: Selected Writings* (G. Reavey, Trans.). New York: Weybright and Talley.
- Macfie, A.L. (2003). *Osmanlı'nın Son Yılları, 1908-1923*, (D. Acar, F. Soysal, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mehmed Hayrullah. (1327). *Sadr-ı Esbâk Âlî Paşa*. İstanbul: Bekir Efendi Matbaası.
- Mehmed Salâhaddin. (1306). *Bir Türk Diplomatının Evrâk-ı Siyâsiyyesi*. İstanbul: Âlem Matbaası.
- Millas, H. (1999). *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millas, H. (2000). *Türk Romanı ve Öteki: Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Mosse, W. E. (1961). The End of the Crimean System: England, Russia and the Neutrality of the Black Sea, 1870-1. *The Historical Journal*, vol. 4, no. 2, 164-190.
- Mosse, W.E., (1963). *The Rise and Fall of the Crimean System, 1855-1871: The Story of a Peace Settlement*. London: Macmillan.
- Muharrerât-ı Nâdire*. İstanbul, tarihsiz (Tek cilt içinde 14 ciltten oluşmuştur).
- Muharrerât-ı Resmîyye*. İstanbul, tarihsiz.
- Ortaylı, İ. (1986). Tanzimat Dönemi'nde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu, *Üçüncü Askerî Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 162-172.
- Robson, M. M. (1960). Lord Clarendon and the Cretan Question, 1868-1869. *The Historical Journal*, vol.3, No.1, 38-55.
- Salzmann, A. (2011). *Modern Devleti Yeniden Düşünmek: Osmanlı Ancien Régime'i* (A. Özdemir, Çev.).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sauvigny, G. De Bertier (1962). *Metternich and His Times* (P. Ryde, Trans.). London: Dorton, Longman and Todd.
- Shaw, S. J. and E. K. Shaw, (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (M. Harmancı, Çev.). C. II. İstanbul: E Yayınları.
- Sumner, B. H. (1933a). Ignatyev at Constantinople, 1864-1874. I, *The Slavonic and East European Review*. vol. 11, No. 32, 341-353.
- Sumner, B. H. (1933b). Ignatyev at Constantinople: II. *The Slavonic and East European Review*, vol. 11, No. 33, 556-571.
- Şeni, N. (1999). *Marie ve Marie: Konstantiniyye'de Bir Mevsim* (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkgeldi, A. F. (1928). *Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye*. İstanbul

Viereck, P. (2005). *Conservatism Revisited: Revolt Against Ideology*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Yapp, M.E. (1987). *The Making of the Modern Near East, 1792-1923*, London: Longman.